

Het recht van een verdachte om een raadsman aanwezig te hebben gedurende het politieverhoor

Hogeschool Leiden

HBO-Rechten

Studiejaar 2015 – 2016

05 januari 2016

C.R. (Casper) Lut

S1074535

Titel

Het recht van een verdachte om een raadsman aanwezig te hebben
gedurende het politieverhoor

Product

Onderzoeksrapport (RE 441C)

Auteur

Dhr. C.R. (Casper) Lut (S1074535)

Opleiding

HBO-Rechten, Hogeschool Leiden

Onderzoeksdocent

Dhr. mr. drs. G. (Gerdo) Kuiper

Afstudeerdocent

Dhr. mr. J.E. (Jeroen) Eradus

Afstudeerorganisatie

Jonkers Jadib Advocatuur

Contactpersoon afstudeerorganisatie

Dhr. mr. W.H. (Willem) Jonkers

Datum en plaats van verschijning

Januari 2016, LEIDEN

Voorwoord

In het kader van mijn studie rechten aan Hogeschool Leiden is in het vierde studiejaar een afstudeeronderzoek gepland. Gedurende de periode van februari 2015 tot en met januari 2016 ben ik aan Jonkers Jadib Advocatuur verbonden als afstudeerstagair waar ik, door middel van het verrichten van een onderzoek, een juridisch overzicht heb geschetst ten aanzien van het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben.

Dit onderzoeksrapport zal worden geplaatst in de bibliotheek van Jonkers Jadib Advocatuur, opdat personen werkzaam bij Jonkers Jadib Advocatuur dit onderzoeksrapport kunnen raadplegen mochten zij, uit interesse, dan wel in verband met het uitvoeren van de rechtspraktijk, daar behoefte aan hebben.

Bij dezen wil ik mr. W.H. (Willem) Jonkers en mr. I. (Ibtihal) Jadib bedanken voor het aanbieden van de afstudeerplek, mr. drs. G. (Gerdo) Kuiper en mr. J.E. (Jeroen) Eradus voor de begeleiding vanuit Hogeschool Leiden, mr. J.P.S. (Jacco) Boonman en mr. S. (Suzan) de Winter als beoordelaars vanuit Hogeschool Leiden en J. (Jeroen) de Winter voor de morele steun. Mijn laatste dankwoord gaat uit naar eenieder die mij informatie heeft verschaft, dan wel op een andere manier heeft geholpen dit onderzoeksrapport, zoals het voor u ligt, op papier te krijgen.

LEIDEN, januari 2016

Samenvatting

Op 13 februari 2014 presenteerden Opstelten en Teeven, de toenmalige bewindslieden van het Ministerie van Veiligheid en Justitie de wettelijke maatregelen die het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor beogen te regelen. Dat de raadsman aanwezig mag zijn bij het politieverhoor is echter geen geheel nieuw verschijnsel. Het is immers niet de eerste keer dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zich buigt over deze kwestie en zich daarover uitlaat. De door de toenmalige bewindslieden gepresenteerde wettelijke maatregelen zijn een direct gevolg van de ‘Salduz-rechtspraak’, voortvloeiend uit het Salduz-arrest van het EHRM en de mede als gevolg daarvan op gang gekomen ontwikkeling binnen de Europese Unie richting een uniforme regeling van het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor. Deze laatste ontwikkeling heeft op 22 oktober 2013 geresulteerd in de totstandkoming van Richtlijn 2013/48/EU.

Wat met de implementatie van Richtlijn 2013/48/EU betreffende de verruiming van de rechten van verdachten ten aanzien van de consultatie- en verhoorbijstand gaat veranderen, is voor *Jonkers Jadib Advocatuur* lastig in te schatten. Om die reden is er in kaart gebracht welke uitspraken van het EHRM impact hebben gehad op dat recht, zodat er een totaalbeeld van het juridisch kader kon worden geschetst. Dit juridisch kader bevat onder andere een jurisprudentieoverzicht met daarin de overweging van het EHRM in bepaalde zaken en welke veranderingen de implementatie van Richtlijn 2013/48/EU met zich meebrengt. De advocaten aangesloten bij *Jonkers Jadib Advocatuur* kunnen vervolgens besluiten hun verweren hierop aan te passen.

Door middel van het toepassen van wetsanalyse en literatuuronderzoek is in kaart gebracht wat het huidige strafrechtstelsel in Nederland behelst rondom het politieverhoor en welke veranderingen er gepaard gaan met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU. Door middel van jurisprudentieonderzoek is van verschillende zaken, afkomstig van het EHRM, in kaart gebracht wat de kern van deze zaken zijn en welke overwegingen daaraan verbonden zijn.

De vraag die centraal staat tijdens dit onderzoek luidt als volgt: Welk juridisch overzicht kan er voor *Jonkers Jadib Advocatuur* worden geschetst ten aanzien van het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben, rekening houdend met Richtlijn 2013/48/EU en jurisprudentie afkomstig van het EHRM, waarbij de zaak *Salduz-Turkije* als

startpunt zal gelden, opdat personen werkzaam bij *Jonkers Jadib Advocatuur* dit overzicht kunnen raadplegen in verband met het uitvoeren van de rechtspraak?

Al met al kan uit de jurisprudentie afgeleid worden dat het EHRM van oordeel is dat wanneer een verdachte niet de mogelijkheid wordt geboden om voorafgaand aan en gedurende het politieverhoor bij te worden gestaan door een raadsman, dit een schending oplevert van artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Om dit recht voor eenieder vast te leggen in de wet, kwamen het Europees Parlement en de Raad op 22 oktober 2013 met Richtlijn 2013/48/EU. Deze nieuwe richtlijn brengt een aantal veranderingen met zich mee. Richtlijn 2013/48/EU stelt minimumvoorschriften voor het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand, regelt het recht van een verdachte om een raadsman voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor aanwezig te hebben, regelt de communicatie tussen de verdachte en de raadsman en geeft de raadsman een aantal mogelijkheden om het recht op rechtsbijstand zo effectief mogelijk te laten verlopen.

Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
	Samenvatting	4
	Lijst van afkortingen	8
	Begrippenlijst	9
1	Inleiding	10
	1.1 Aanleiding onderzoek en probleemanalyse	10
	1.2 Doelstelling	13
	1.3 Centrale vraag	14
	1.4 Deelvragen	14
	1.5 Onderzoeksmethoden	14
2	Wat behelst het huidige strafrechtstelsel in Nederland rondom het politieverhoor?	16
	2.1 Het opsporingsonderzoek	17
	2.1.1 Algemeen	17
	2.1.2 Opsporingsbevoegdheden in het opsporingsonderzoek	18
	2.1.3 De rechten van een verdachte in het opsporingsonderzoek	19
	2.1.4 De piketregeling	21
	2.2 Het politieverhoor	23
	2.2.1 De rechten van de verdachte tijdens het politieverhoor	24
3	Welke veranderingen gaan er gepaard met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU?	26
	3.1 Aanleiding	27
	3.2 Het recht op een raadsman	28

4	Hoe luidt de rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens inzake het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben?	31
4.1	Salduz	32
4.1.1	Conclusie	34
4.2	Panovits	34
4.2.1	Conclusie	36
4.3	Shabelnik	36
4.3.1	Conclusie	38
4.4	Plonka	38
4.4.1	Conclusie	39
4.5	Pischalnikov	40
4.5.1	Conclusie	41
4.6	Dayanan	41
4.6.1	Conclusie	42
4.7	Brusco	42
4.7.1	Conclusie	43
4.8	Sebalj	44
4.8.1	Conclusie	44
4.9	Navone e.a.	45
4.9.1	Conclusie	46
5	Conclusie	47
6	Aanbeveling	51
	Literatuur- en jurisprudentielijst	53
1	Literatuur	53
2	Regelgeving en parlementaire stukken	56
3	Jurisprudentie	57

Lijst van afkortingen

ACS	Adviescommissie Strafrecht
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
HR	Hoge Raad der Nederlanden
NOvA	Nederlandse Orde van Advocaten
OM	Openbaar Ministerie
RvR	Raad voor Rechtsbijstand
Sr	Wetboek van Strafrecht
Sv	Wetboek van Strafvordering
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Begrippenlijst

Jurisprudentie	Van rechterlijke instanties afkomstige uitspraken.
Politieverhoor	Verhoor, afgenomen door de politie, met als doel om bepaalde zaken aan het licht te brengen, welke van belang kunnen zijn voor het strafrechtelijk onderzoek.
Raadsman	Een tot de wet beschermd vertrouwenspersoon die in strafzaken een partij bijstaat en samen met de verdachte de verdediging voert.
Rechtspraak	Van rechterlijke instanties afkomstige uitspraken.
Verdachte	Degene te wiens aanzien uit feiten of omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit voortvloeit.

1 Inleiding

1.1 *Aanleiding onderzoek en probleemanalyse*

Het recht is continue in verandering. Deze veranderlijkheid van het recht is ook te vinden binnen het straf- en strafprocesrecht. Dagelijks doet het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) uitspraken die van invloed kunnen zijn op ons strafrechtstelsel. Het EHRM deed op 27 november 2008 een uitspraak in de zaak *Salduz-Turkije*,¹ die voor de strafrechtspleging in Europa verstrekkende gevolgen zou hebben.² De casus draaide om de zeventienjarige Salduz die tijdens een politieverhoor een bekentenis had afgelegd zonder in de gelegenheid te zijn gesteld om een raadsman te raadplegen. Ondanks het feit dat Salduz zijn bekentenis later introk, werd hij door de Turkse gerechtelijke instanties toch, onder meer op grond van zijn bekentenis, veroordeeld. Het EHRM oordeelt vervolgens dat het recht op een eerlijk proces, vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), was geschonden nu Salduz geen toegang had gekregen tot een raadsman voor het politieverhoor.³ Het arrest wordt gezien als het voorlopige culminatiepunt van een evolutie in de richting van het recht op juridische bijstand tijdens het politieverhoor.⁴ Na deze uitspraak van het EHRM inzake de consultatie- en verhoorbijstand, volgden er meer uitspraken van het EHRM die in de lijn liggen met de Salduz-uitspraak.⁵

Op 13 februari 2014 presenteerden Opstelten, toenmalig minister van Veiligheid en Justitie, en Teeven, toenmalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, de wettelijke maatregelen die het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor beogen te regelen. Dat de raadsman aanwezig mag zijn bij het politieverhoor is echter geen geheel nieuw verschijnsel. Het is immers niet de eerste keer dat het EHRM zich buigt over deze

¹ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

² M. Vanderhallen, *Toga's in de verhoorkamer. De invloed van rechtsbijstand op het politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014.

³ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

⁴ M. Bockstaele, E. Devroe, P. Ponsaers, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

⁵ M. Bockstaele, E. Devroe, P. Ponsaers, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

kwestie en zich daarover uitlaat.⁶ De door de voormalige bewindslieden van het Ministerie van Veiligheid en Justitie gepresenteerde wettelijke maatregelen zijn een direct gevolg van de ‘Salduz-rechtspraak’, voortvloeiend uit het Salduz-arrest van het EHRM en de mede als gevolg daarvan op gang gekomen ontwikkeling binnen de Europese Unie richting een uniforme regeling van het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor.⁷ Deze laatste ontwikkeling heeft op 22 oktober 2013 geresulteerd in de totstandkoming van Richtlijn 2013/48/EU⁸ van het Europees Parlement en de Raad, betreffende het recht van een verdachte op toegang tot een raadsman in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel.

De door de voormalige bewindslieden in consultatie gebrachte wettelijke maatregelen bestaan uit twee wetsvoorstellen. Dit betekent dat het voormalige wetsvoorstel ‘Raadsman en politieverhoor’ is gesplitst.⁹ Eén wetsvoorstel voorziet in de implementatie van vornoemde richtlijn¹⁰ en één wetsvoorstel voorziet in een aantal wijzingen in de Nederlandse regeling van het opsporingsonderzoek¹¹ die de wetgever wenselijk acht met het oog op de inbedding van het recht op rechtsbijstand, maar die niet rechtstreeks voortvloeien uit de richtlijn.¹²

Het zal door weinigen worden betwist dat de aanwezigheid van een raadsman voor en/of tijdens het politieverhoor van invloed zal zijn op de dynamiek daarvan.¹³ Deze nieuwe situatie in relatie tot het politieverhoor, zal leiden tot een driehoeksverhouding tussen

⁶ M. Bockstaele, E. Devroe, P. Ponsaers, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

⁷ J. Crijns, ‘Straf(process)recht. Recht op rechtsbijstand tijdens politieverhoor’, *Mr.* 2014.

⁸ Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013, betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU 2013, L 294*).

⁹ J. Crijns, ‘Straf(process)recht. Recht op rechtsbijstand tijdens politieverhoor’, *Mr.* 2014.

¹⁰ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.*

¹¹ *Kamerstukken II 2014/15, 34159, nr. 2.*

¹² Rijksoverheid, *Recht op bijstand van raadsman tijdens politieverhoor*, 13 februari 2014, te raadplegen via <http://www.rijksoverheid.nl/>

¹³ M. Vanderhallen, *De driehoeksverhouding anno 2011: de advocaat, de verhoorder en hun ‘cliënt’*, 16 juni 2011, PIVO, Provinciehuis Leuven.

politie, verdachte en raadsman.¹⁴ Er wordt niet enkel verwacht dat deze nieuwe situatie invloed zal gaan hebben op het verloop van het politieverhoor, maar eveneens op het eindresultaat en op de waardering daarvan door de bij het strafproces betrokken partijen. Dit laatste zal op zijn beurt consequenties hebben voor de inrichting van het opsporingsonderzoek.¹⁵

Wat er met de implementatie van Richtlijn 2013/48/EU betreffende de verruiming van de rechten van verdachten ten aanzien van de consultatie- en verhoorbijstand gaat veranderen, is voor *Jonkers Jadib Advocatuur* lastig in te schatten. Om die reden dient er in kaart te worden gebracht welke uitspraken van het EHRM impact hebben gehad op dat recht, om een totaalbeeld van het juridisch kader te kunnen schetsen. Dit juridisch kader zal onder andere een jurisprudentieoverzicht bevatten met daarin de overweging van het EHRM in bepaalde zaken en welke veranderingen de implementatie van Richtlijn 2013/48/EU met zich meebrengt. De advocaten, aangesloten bij *Jonkers Jadib Advocatuur*, kunnen vervolgens besluiten hun verweren hierop aan te passen. Dit juridisch overzicht zal worden geplaatst in de bibliotheek van *Jonkers Jadib Advocatuur*, opdat personen, werkzaam bij *Jonkers Jadib Advocatuur*, dit juridisch overzicht kunnen raadplegen mochten zij, uit interesse, dan wel in verband met het uitvoeren van de rechtspraak, daar behoefte aan hebben.

Uit de praktijk blijkt dat het tot op de dag van vandaag voorkomt dat politieverhoren worden aangevangen in afwezigheid van de raadsman, ondanks het verzoek van een verdachte om rechtsbijstand van een raadsman, dat verdachten niet op de hoogte worden gebracht van het recht op rechtsbijstand en dat verdachten niet in de gelegenheid worden gesteld een raadsman te consulteren.^{16 17}

Dit onderzoek heeft grotendeels betrekking op het Nederlandse straf- en strafprocesrecht, met een link naar het Europees recht. Er zal onder andere worden ingezoomd op het eerste boek, titel twee, drie en vier, van het Wetboek van Strafvordering (Sv) en op het vierde boek, titel twee, van het Wetboek van Strafvordering (Sv). Daarnaast zal er worden gekeken naar Richtlijn

¹⁴ M. Vanderhallen, *De driehoeksverhouding anno 2011: de advocaat, de verhoorder en hun 'cliënt'*, 16 juni 2011, PIVO, Provinciehuis Leuven.

¹⁵ M. Vanderhallen, *Toga's in de verhoorkamer. De invloed van rechtsbijstand op het politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014.

¹⁶ Hof 17 juli 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:2972.

¹⁷ HR 29 september 2015, ECLI:NL:PHR:2015:1996.

2013/48/EU en naar uitspraken van het EHRM die impact hebben gehad op de consultatie- en verhoorbijstand voorafgaand aan en tijdens politieverhoren. Hierbij zal de zaak *Salduz-Turkije*¹⁸ als startpunt worden genomen en zal er worden gekeken in welke zaken uitspraken worden gegeven door het EHRM, welke een aanvulling geven op de zaak *Salduz-Turkije*.

De volgende zaken zullen, naast de zaak *Salduz-Turkije*, worden geanalyseerd: *Panovits-Cyprus*,¹⁹ *Shabelnik-Oekraïne*,²⁰ *Plonka-Polen*,²¹ *Pischalnikov-Rusland*,²² *Dayanan-Turkije*,²³ *Brusco-Frankrijk*,²⁴ *Sebalj-Kroatië*²⁵ en *Navone-Monaco*.²⁶

1.2 Doelstelling

Door middel van het toepassen van wetsanalyse en literatuuronderzoek zal er in kaart worden gebracht wat het huidige strafrechtstelsel in Nederland behelst rondom het politieverhoor en welke veranderingen er gepaard gaan met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU. Door middel van jurisprudentieonderzoek zal er van verschillende zaken, afkomstig van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), in kaart worden gebracht wat de kern van deze zaken zijn en welke overwegingen daaraan verbonden zijn.

Wetsanalyse, gecombineerd met literatuuronderzoek en jurisprudentieonderzoek, zal er toe leiden dat er een totaalbeeld van het juridisch kader, ten aanzien van het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben, kan worden geschetst, wat *Jonkers Jadib Advocatuur* inzicht geeft in de nieuwe rechten die uit Richtlijn 2013/48/EU voortvloeien. Het juridisch overzicht, dat volgt uit dit afstudeeronderzoek, zal worden geplaatst in de bibliotheek van *Jonkers Jadib Advocatuur*, opdat personen, werkzaam bij *Jonkers Jadib Advocatuur*, dit onderzoeksrapport kunnen raadplegen mochten zij, uit interesse, dan wel in verband met het uitvoeren van de rechtspraak, daar behoefte aan hebben.

¹⁸ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

¹⁹ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, NJ 2009, 215 (*Panovits/Cyprus*).

²⁰ EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

²¹ EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/Polen*).

²² EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, NJB 2009, 1994 (*Pishchalnikov/Rusland*).

²³ EHRM 13 oktober 2009, nr. 7377/03, LJN BK5781 (*Dayanan vs/Turkije*).

²⁴ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, LJN BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

²⁵ EHRM 28 juni 2011, nr. 4429/09 (*Sebalj/Kroatië*).

²⁶ EHRM 24 oktober 2013, nrs. 62880/11, 62892/11, 62899/11 (*Navone e.a./Monaco*).

1.3 *Centrale vraag*

Welk juridisch overzicht kan er voor *Jonkers Jadib Advocatuur* worden geschetst ten aanzien van het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben, rekening houdend met Richtlijn 2013/48/EU en jurisprudentie afkomstig van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, waarbij de zaak *Salduz-Turkije* als startpunt zal gelden, opdat personen werkzaam bij *Jonkers Jadib Advocatuur* dit overzicht kunnen raadplegen in verband met het uitvoeren van de rechtspraktijk?

1.4 *Deelvragen*

- I Wat behelst het huidige strafrechtstelsel in Nederland rondom het politieverhoor?
- II Welke veranderingen gaan er gepaard met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU?
- III Hoe luidt de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens inzake het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben?

1.5 *Onderzoeksmethoden*

Deelvraag 1

Door middel van het toepassen van wetsanalyse en literatuuronderzoek zal er in kaart worden gebracht wat het huidige strafrechtstelsel in Nederland behelst rondom het politieverhoor. Op die manier kan uiteindelijk de huidige situatie worden vergeleken met de toekomstige situatie.

Deelvraag II

Door middel van het toepassen van wetsanalyse en literatuuronderzoek zal er in kaart worden gebracht welke veranderingen er gepaard gaan met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU. Door in deze deelvraag de huidige situatie te vergelijken met Richtlijn 2013/48/EU kan er een overzicht van veranderingen worden weergegeven.

Deelvraag III

Door middel van jurisprudentieonderzoek zal er van verschillende zaken, afkomstig van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), in kaart worden gebracht wat de kern van deze zaken zijn, welke overwegingen daaraan verbonden zijn, welke koppeling er gemaakt kan

worden met Richtlijn 2013/48/EU en wat de eventuele relevantie is voor *Jonkers Jadib Advocatuur*.

De volgende zaken zullen, naast de zaak *Salduz-Turkije* ²⁷, worden geanalyseerd: *Panovits-Cyprus*,²⁸ *Shabelnik-Oekraïne*,²⁹ *Plonka-Polen*,³⁰ *Pischalnikov-Rusland*,³¹ *Dayanan-Turkije*,³² *Brusco-Frankrijk*,³³ *Sebalj-Kroatië* ³⁴ en *Navone-Monaco*.³⁵

Er is gekozen om bovenstaande zaken van het EHRM te analyseren, omdat deze zaken regelmatig terugkomen in de literatuur en als toonaangevend worden beschouwd als het gaat om de impact van deze uitspraken op het recht van een verdachte op de consultatie- en verhoorbijstand. Dit blijkt onder andere uit onderzoeken van dr. W.J. Verhoeven, dr. M. Vanderhallen, prof. dr. L. Stevens, mr. A. de Jong, prof. dr. H. Nelen en prof. dr. T. Spronken, maar ook uit de literatuur van prof. mr. G.J.M. Corstens, prof. mr. M.J. Borgers, M. Bockstaele, dr. E. Devroe en prof. drs. P. Ponsaers.^{36 37 38 39 40}

²⁷ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

²⁸ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, NJ 2009, 215 (*Panovits/Cyprus*).

²⁹ EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

³⁰ EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/ Polen*).

³¹ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, NJB 2009, 1994 (*Pishchalnikov/Rusland*).

³² EHRM 13 oktober 2009, nr. 7377/03, LJN BK5781 (*Dayanan vs/Turkije*).

³³ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, LJN BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

³⁴ EHRM 28 juni 2011, nr. 4429/09 (*Sebalj/Kroatië*).

³⁵ EHRM 24 oktober 2013, nrs. 62880/11, 62892/11, 62899/11 (*Navone e.a./Monaco*).

³⁶ W.J. Verhoeven, L. Stevens, *Rechtsbijstand bij politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2013.

³⁷ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

³⁸ M. Bockstaele, P. Ponsaers, *Salduz Plus. Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48/EU*, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu 2015.

³⁹ G.J.M. Corstens, bewerkt door M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, 7^e druk.

⁴⁰ M. Bockstaele, E. Devroe, P. Ponsaers, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

2 Wat behelst het huidige strafrechtstelsel in Nederland rondom het politieverhoor?

Het Nederlandse strafproces bestaat uit twee fasen, het opsporingsonderzoek of vooronderzoek en het onderzoek ter terechtzitting.⁴¹ Een strafrechtelijk opsporingsonderzoek of vooronderzoek wordt gestart naar aanleiding van een verdenking. Het onderzoek ter terechtzitting volgt nadat de officier van justitie besluit een vervolging te willen laten uitmonden in een veroordeling en daarvoor de zaak aanbrengt bij de strafrechter.⁴² Het Nederlandse strafproces wordt gematigd inquisitoir of gematigd accusatoir genoemd, omdat in het opsporingsonderzoek of vooronderzoek de verdachte zowel object van onderzoek is als procespartij en in het onderzoek ter terechtzitting meer procespartij met de daarbij behorende rechten en bevoegdheden. Gedurende de strafrechtelijke procedure verschuift het accent van overheersend inquisitoire trekken naar meer accusatoire.⁴³ Gedurende het opsporingsonderzoek kan worden besloten bepaalde informatie tijdelijk aan de verdachte te onthouden indien dat in het belang van het onderzoek of de opsporing is. Het zwaartepunt van de waarheidsbevinding is gelegen in het opsporingsonderzoek. De verdachte is object van het opsporingsonderzoek en wordt geacht aan de waarheidsvinding mee te werken of dat in ieder geval te dulden. Bij de terechtzitting wordt het in het opsporingsonderzoek verzamelde bewijsmateriaal in dossiers beoordeeld. De bewijsvoering is om die reden grotendeels schriftelijk. De rechter heeft in het strafproces een actieve rol, hij of zij dient immers de materiële waarheid boven tafel te krijgen.⁴⁴ Zo kan de zittingsrechter, indien dit in het belang is van de waarheidsvinding, nader onderzoek doen. De zittingsrechter zou kunnen overgaan tot het horen van getuigen, maar kan ook besluiten om de zaak terug te verwijzen naar de rechter-commissaris.⁴⁵

⁴¹ J.M. Reijntjes, *Nederlandse Strafvordering*, Deventer: Wolters Kluwer 2009, 11^e druk.

⁴² M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁴³ C.P.M. Cleiren, *Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs*, Universiteit Leiden 2001.

⁴⁴ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁴⁵ C.P.M. Cleiren, *Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs*, Universiteit Leiden 2001.

2.1 Het opsporingsonderzoek

Het Nederlandse strafproces valt uiteen in twee fasen: het opsporingsonderzoek of vooronderzoek en het onderzoek ter terechtzitting.⁴⁶ Om de plaats van het verhoor in het opsporingsonderzoek goed te kunnen duiden, zal hier worden ingegaan op de thans geldende regelingen betreffende het opsporingsonderzoek in Nederland. Het zijn vooral de elementen uit het opsporingsonderzoek die relevant zijn voor het verhoor die aan bod zullen komen.

2.1.1 *Algemeen*

Een aangehouden verdachte kan wanneer hij op het politiebureau arriveert, zolang hij niet in verzekering wordt gesteld (art. 57 Sv) of voor de rechter-commissaris wordt geleid (art. 60 Sv), worden opgehouden voor onderzoek. Het ophouden voor onderzoek is een vrijheidsbenemend dwangmiddel en vindt plaats in het belang van het onderzoek (art. 61 lid 3 Sv). Ophouden voor onderzoek kan op bevel van de officier van justitie of de hulpofficier van justitie, voor wie de verdachte is geleid of die de verdachte zelf heeft aangehouden. De wet geeft aan hoe lang dit ophouden voor onderzoek maximaal mag duren. Volgens de wet bedraagt deze termijn zes uren (art. 61 lid 1 Sv). Daarbij telt de tijd tussen twaalf uur 's nachts en negen uur 's morgens niet mee (art. 61 lid 4 Sv). Het is echter wel zo dat de politie er voor mag kiezen om een verdachte te verhoren gedurende deze nachtelijke uren.⁴⁷ In dat geval zal deze tijd wel moeten worden meegerekend.⁴⁸ In bijzondere omstandigheden kan deze termijn van zes uren worden verlengd als blijkt dat de vorige zes uren niet toereikend zijn. Dit is echter alleen toegestaan wanneer het gaat om een verdenking van een feit waarvoor voorlopige hechtenis niet is toegestaan (art. 61 lid 2 Sv).

De verdachte wordt tijdens het ophouden voor onderzoek onderworpen aan zijn eerste politieverhoor. Tijdens dit ophouden voor onderzoek heeft iedere verdachte het recht om een raadsman te consulteren (art. 28 Sv). Dit geldt echter niet voor gedurende het politieverhoor. Na de termijn van zes uren (of de verlenging van nogmaals zes uren, indien van toepassing), dient de verdachte te worden vrijgelaten of, indien voorlopige hechtenis is toegelaten, in verzekering te worden gesteld. In de praktijk wordt pas na het moment dat de verdachte in verzekering wordt gesteld een raadsman (kosteloos) toegevoegd (art. 40 Sv).

⁴⁶ J.M. Reijntjes, *Nederlandse Strafvordering*, Deventer: Wolters Kluwer 2009, 11^e druk.

⁴⁷ Politie, *Aanhouding*, te raadplegen via <http://www.politie.nl/>

⁴⁸ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

Het is daarom in de praktijk juist de periode hieraan voorafgaand, de periode waarin de verdachte zich op het politiebureau bevindt, nog niet in verzekering is gesteld en de eerste verhoren plaatsvinden, die vanuit het oogpunt van rechtsbijstand problematisch is.^{49 50}

2.1.2 Opsporingsbevoegdheden in het opsporingsonderzoek

Iedere opsporingsambtenaar is bevoegd om een verdachte staande te houden met het doel de identiteit van de verdachte vast te stellen op de wijze zoals in de wet (art. 27a Sv) is voorgeschreven (art. 52 Sv). Het gaat hier om een bevoegdheid waaraan de verdachte geen gevolg hoeft te geven en wordt daarom niet gezien als een vrijheidsbeneming. Weigert de verdachte echter mee te werken aan de staande houding, is de opsporingsambtenaar bevoegd om geweld te gebruiken. De staandehouding wordt gezien als het minst ingrijpende vrijheidsbeperkende dwangmiddel. Het recht op rechtsbijstand gaat pas een rol spelen indien er sprake is van het vrijheidsbenemende dwangmiddel aanhouding. Aanhouding is een vorm van vrijheidsberoving die tot doel heeft de verdachte over te brengen naar een plaats waar hij zal worden voorgeleid aan een (hulp)officier van justitie, die hem zal verhoren.^{51 52}

Indien er sprake is van een ontdekking op heterdaad is iedereen bevoegd om een verdachte aan te houden, terwijl strafvorderlijke bevoegdheden normaliter zijn voorbehouden aan personen van overheidswege (art. 51 lid 1 Sv). Van ontdekking op heterdaad is sprake wanneer het strafbare feit ontdekt wordt, terwijl het begaan wordt of terstond nadat het begaan is (art. 128 Sv). De bevoegdheid om de verdachte na aanhouding naar een plaats van verhoor te geleiden, ligt bij de officier van justitie of bij de hulpofficier van justitie (art. 53 lid 2 Sv). De verdachte kan uiteraard ook door een andere opsporingsambtenaar worden aangehouden. Indien dat het geval is, dient de opsporingsambtenaar er zorg voor te dragen dat de verdachte zo snel mogelijk voor de officier van justitie, dan wel een hulpofficier van justitie, wordt geleid (art. 53 lid 3 Sv). Elk ander persoon die de aanhouding heeft verricht,

⁴⁹ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁵⁰ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁵¹ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁵² M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

dient de verdachte onverwijld over te dragen aan een opsporingsambtenaar (art. 53 lid 4 Sv).^{53 54}

Indien er geen sprake is van een ontdekking op heterdaad hebben slechts opsporingsambtenaren de aanhoudingsbevoegdheid (art. 54 Sv). Indien dit het geval is, kan de officier van justitie de verdachte aanhouden om naar een plaats van verhoor te geleiden. Dit is enkel toegestaan indien het gaat om een strafbaar feit waarbij voorlopige hechtenis is toegelaten (art. 54 lid 1 Sv). Voor welke strafbare feiten voorlopige hechtenis is toegelaten, is te vinden in de eerste twee leden van artikel 67 Sv. Indien de officier van justitie niet aanwezig is en er niet gewacht kan worden op deze persoon, kan de hulpofficier van justitie besluiten om dit te doen. De hulpofficier van justitie dient vervolgens de officier van justitie schriftelijk op de hoogte te stellen (art. 54 lid 2 Sv). Kan ook het optreden van de hulpofficier van justitie niet worden afgewacht, dan is iedere andere opsporingsambtenaar bevoegd de verdachte aan te houden, mits hij er zorg voor draagt dat de verdachte onverwijld voor de officier van justitie of hulpofficier van justitie wordt geleid (art. 54 lid 3 Sv).^{55 56}

2.1.3 *De rechten van een verdachte in het opsporingsonderzoek*

Gedurende het opsporingsonderzoek heeft de verdachte een aantal rechten. Het recht op informatie en het recht op rechtsbijstand zijn de twee belangrijkste. Opsporingsambtenaren wijzen, sinds de Aanwijzing 2010⁵⁷, elke aangehouden verdachte op zijn recht op consultatie van een raadsman. Deze mededeling wordt ook opgenomen in het proces-verbaal, evenals de reactie van de verdachte daarop.⁵⁸ Voorafgaand aan het politieverhoor dient de verdachte zijn rechten te worden medegedeeld. Dit dient zowel mondeling als schriftelijk te gebeuren. Naast het zwijgrecht (art. 29 lid 2 Sv) zal hij tevens ook gewezen moeten worden op zijn recht op rechtsbijstand (art. 28 lid 1 Sv), het recht op vertolking en vertaling (art. 27 lid 3 Sv), het recht op naasten te doen verwittigen van zijn vrijheidsbeneming en het recht op

⁵³ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁵⁴ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁵⁵ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁵⁶ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁵⁷ Stcr. 2010, 4003.

⁵⁸ HR 7 februari 2012, *NJ* 2012, 115.

kennisneming van de processtukken op de wijze bepaald in de artikelen 30 tot en met 34 van het Wetboek van Strafvordering. Deze verplichtingen vloeien voort uit het wetsvoorstel voorafgaand aan de door de oud-bewindslieden van het ministerie van Veiligheid en Justitie in consultatie gebrachte wetsvoorstellen. Een tweede versie van dit conceptwetsvoorstel werd op 12 februari 2014 ingediend ter implementatie van Richtlijn 2013/48/EU betreffende het recht op toegang tot een raadsman.^{59 60 61 62}

In 2013 zijn er twee handleidingen uitgevaardigd door de Nederlandse Orde van Advocaten: een 'Protocol raadsman bij politieverhoor'⁶³ en een 'Leidraad advocaat bij politieverhoor'.⁶⁴ Deze handleidingen bevatten respectievelijk gedragsnormen voor raadsman tijdens werkzaamheden in de voorfase van het strafproces en (instructie)normen voor de raadsman. Beide documenten zijn niet bindend, in de zin dat het gaat om richtlijnen waarvan nog moet blijken of deze ook in de tuchtrechtspraak zullen worden toegepast.⁶⁵

De verdachte heeft het recht op bijstand door een raadsman (art. 28 Sv). Dit recht op rechtsbijstand is een mensenrecht en vloeit voort uit artikel 6 lid 3 sub c van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Er zijn twee situaties te onderscheiden met betrekking tot rechtsbijstand tijdens het verhoor. Zo kan er sprake zijn van consultatie voorafgaand aan het politieverhoor en de aanwezigheid van de raadsman tijdens het politieverhoor. Een raadsman heeft vrije toegang tot zijn cliënt, mits diegene van zijn vrijheid is beroofd (art. 50 lid 1 Sv). Wanneer de cliënt van de raadsman dit verzoekt, moet hem zo

⁵⁹ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.*

⁶⁰ Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013, betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU 2013, L 294*).

⁶¹ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁶² M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁶³ Nederlandse Orde van Advocaten, *Protocol raadsman bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁶⁴ Nederlandse Orde van Advocaten, *Leidraad advocaat bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁶⁵ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

veel mogelijk de gelegenheid worden verschaft om hem met zijn raadsman in verbinding te stellen (art. 28 lid 2 Sv).^{66 67}

Na de *Salduz*-uitspraak e.d. heeft de verdachte thans het recht om voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen en moet een verdachte op dit recht worden gewezen. Ook op de raadsman rust een taak de verdachte te informeren over het verloop van het strafproces en hem te adviseren over de in te nemen proceshouding.⁶⁸

2.1.4 De piketregeling

In de Aanwijzing 2010⁶⁹ wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende categorieën verdachten. Er worden zwaardere eisen gesteld aan de wijze waarop invulling wordt gegeven aan het recht op consultatie, naarmate het feit waarop de verdenking betrekking heeft ernstiger is of de persoon van de verdachte kwetsbaarder. Als categorie A-zaken worden zaken aangemerkt die zeer ernstig of maatschappelijk gevoelig zijn en zaken waarin een kwetsbaar persoon extra rechtsbescherming moet worden geboden. Categorie B-zaken zijn misdrijven waarbij voorlopige hechtenis is toegelaten en die niet onder categorie A-zaken vallen. Categorie C-zaken zijn tot slot overtredingen en misdrijven waarbij voorlopige hechtenis niet is toegelaten.⁷⁰

Verdachten die worden aangehouden op verdenking van een categorie C-zaak, hebben geen recht op consultatiebijstand door een raadsman die door de overheid wordt vergoed. Het is echter zelf aan de verdachte om er voor te kiezen een raadsman te consulteren. Er vindt in geen geval vergoeding plaats door de Raad voor Rechtsbijstand (RvR).⁷¹ In de praktijk leidt dit ertoe dat er maar weinig personen zijn die verdacht worden van een categorie C-zaak en gebruik maken van de consultatiebijstand.⁷² Mocht een dergelijke verdachte er toch voor

⁶⁶ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁶⁷ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁶⁸ Nederlandse Orde van Advocaten, *Leidraad advocaat bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁶⁹ Stcrt. 2010, 4003.

⁷⁰ Judex, *Vanaf welk moment heb ik recht op een advocaat?*, te raadplegen via <http://www.judex.nl/>

⁷¹ Stcrt. 2010, 4003.

⁷² Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

kiezen gebruik te willen maken van de consultatiebijstand door een raadsman voorafgaand aan zijn politieverhoor, dan dient de verdachte in de gelegenheid te worden gesteld om telefonisch een raadsman te consulteren. Indien gewenst kan er in een dergelijk gesprek besloten worden dat een persoonlijk contact op het politiebureau wenselijk wordt geacht. De verdachte krijgt tweemaal de kans een telefoonnummer te bellen om in contact te komen met een raadsman. Indien het de verdachte niet lukt om in contact te komen, krijgt hij geen andere mogelijkheden meer aangeboden.⁷³

De consultatiebijstand in de eerste twee categorieën vindt altijd plaats op het politiebureau. In de ressorten Amsterdam, Arnhem en Den Haag verzorgt de piketcentrale de uitmeldingen via een sms-procedure. In de ressorten Leeuwarden en Den Bosch treedt de piketcentrale echter niet op bij strafzaken; daar belt de politie de piketadvocaat.⁷⁴ In het ressort Den Haag wordt de raadsman opgeroepen door middel van een melding bij de piketcentrale. De piketcentrale geeft een dergelijke melding af via een sms aan de raadsman. Die sms vermeldt een code waarmee de raadsman zo spoedig mogelijk, doch niet later dan vijfenveertig minuten na ontvangst van de sms, moet inloggen op de website van de piketcentrale. Vervolgens ontvangt de raadsman een tweede sms met de gegevens van de melding. Tevens wordt er een fax of e-mail verstuurd naar het kantoor waar de raadsman werkend is. Indien de piketadvocaat niet binnen de vijfenveertig minuten heeft gereageerd op de sms, stuurt de piketcentrale een sms naar de tweede raadsman op het rooster. Dit heeft tot gevolg dat de volgende raadsman slechts een uur en een kwartier de tijd heeft om op het politiebureau aanwezig te zijn.⁷⁵ Nadat de politie een melding heeft gedaan bij de piketcentrale, wordt er maximaal twee uren gewacht op de raadsman voordat er kan worden begonnen met verhoren. Mocht de verdachte kiezen voor een voorkeursraadsman, belt de piketcentrale deze voorkeursraadsman. Bij het inschakelen van een raadsman naar keuze blijkt het soms lastig te zijn een dergelijke raadsman te bereiken, omdat deze er vaak niet op bedacht is dat hij een melding kan krijgen. Om die reden is er afgesproken dat de piketcentrale een melding niet per sms, maar per telefoon uitdoet. Reageert deze raadsman niet binnen twintig minuten, dan wordt de dienstdoende raadsman die op dat moment piket loopt benaderd. Vanaf het moment dat de piketraadsman of voorkeursraadsman arriveert op het

⁷³ Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁷⁴ Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁷⁵ Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

politiebureau, heeft de verdachte dertig minuten het recht om vertrouwelijk te overleggen met de raadsman.^{76 77 78}

Indien het gaat om een verdachte die vrijwillig op het politiebureau verschijnt, is hij voorafgaand aan het verhoor, door middel van een uitnodigingsbrief, op de hoogte gesteld van zijn recht om een raadsman te raadplegen.⁷⁹

2.2 Het politieverhoor

Volgens de Hoge Raad der Nederlanden (HR) moeten als politieverhoor worden beschouwd “alle vragen aan een door een opsporingsambtenaar als verdachte aangemerkt persoon betreffende diens betrokkenheid bij een zeker strafbaar feit”.^{80 81}

Met betrekking tot het politieverhoor is in het huidige Wetboek van Strafvordering weinig geregeld.⁸² Ook de Aanwijzing 2010⁸³ bevat geen inhoudelijke bepalingen over de wijze van verhoren. Het uitgangspunt voor het politieverhoor is dat het plaatsvindt in het kader van het ophelderen van een strafbaar feit; het verkrijgen van een waarheidsgetrouwe verklaring die voor verificatie vatbaar is. In het ‘Protocol raadsman bij politieverhoor’⁸⁴ en in de ‘Leidraad advocaat bij politieverhoor’⁸⁵ zijn uitgebreide bepalingen opgenomen als het gaat om de actieve houding die de raadsman dient in te nemen gedurende het politieverhoor. Omdat deze handleidingen niet bindend zijn, is de raadsman afhankelijk van de verhorende politieambtenaar voor de ruimte die hij tijdens het politieverhoor krijgt. In het conceptbesluit Inrichting en orde politieverhoor wordt later bepaald dat de raadsman in de verhoorruimte

⁷⁶ Stcr. 2010, 4003.

⁷⁷ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁷⁸ Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁷⁹ Stcr. 2010, 4003.

⁸⁰ HR 2 oktober 1979, *NJ* 1980, 243.

⁸¹ HR 16 april 2013, *NJ* 2013, 310.

⁸² G.J.M. Corstens, bewerkt door M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, 7^e druk.

⁸³ Stcr. 2010, 4003.

⁸⁴ Nederlandse Orde van Advocaten, *Protocol raadsman bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

⁸⁵ Nederlandse Orde van Advocaten, *Leidraad advocaat bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

naast de verdachte zit, dat de raadsman geen vragen mag beantwoorden namens de verdachte, dat de raadsman eventuele opmerkingen en verzoeken richt tot de verhorende politieambtenaar en alleen aan het begin en het einde van het politieverhoor bevoegd is om opmerkingen te maken of vragen te stellen. Tot slot wordt er bepaald dat de raadsman bevoegd is het politieverhoor te onderbreken om overleg te voeren met de verdachte.^{86 87}

2.2.1 *De rechten van de verdachte tijdens het politieverhoor*

De verdachte moet voorafgaand aan het politieverhoor worden medegedeeld dat hij niet verplicht is tot antwoorden (artikel 29 lid 2 Sv). Dit wordt de cautie genoemd. Deze cautie dient keer op keer voorafgaand aan het politieverhoor te worden gegeven. Het moet daarbij wel gaan om vragen die over het feit gaan waarvan hij wordt verdacht.⁸⁸ Het verzuim de cautie te geven kan tot gevolg hebben dat de verklaring die door de verdachte is afgelegd niet gebruikt kan worden voor het bewijs (art. 359a Sv). Dat geldt enkel als de verdachte daadwerkelijk in zijn belangen is geschaad door het cautieverzuim.⁸⁹

Naast de cautie, volgt ook het pressieverbod uit artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering. Het eerste lid van het artikel bepaalt dat de verhorende rechter of ambtenaar niet mag zorgen dat er een verklaring wordt afgelegd waarvan kan worden gezegd dat deze niet in vrijheid is afgelegd. Het pressieverbod is in feite een instructienorm voor de autoriteiten zich behoorlijk te gedragen tegenover de verdachte en bevordert daarnaast de betrouwbaarheid van de eventuele verklaring die de verdachte aflegt gedurende het politieverhoor. Mocht er sprake zijn van een overtreding van het pressieverbod, zal dit van geval tot geval moeten worden beoordeeld door de rechter, omdat het pressieverbod wordt gezien als een open norm.⁹⁰

⁸⁶ Besluit van houdende implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294) (Besluit inrichting en orde politieverhoor)

⁸⁷ M. Vanderhallen, A. de Jong, H. Nelen, T. Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

⁸⁸ HR 2 oktober 1979, *NJ* 1980, 243.

⁸⁹ M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

⁹⁰ T. Blom, *Redenen verzuimd tijdens het politieverhoor*, Amsterdam: Vossiuspers UvA 2011, 1^e druk.

Wat betreft het recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman tijdens het politieverhoor, heeft de Hoge Raad voorafgaand aan de Salduz-uitspraak de huidige wettelijke regeling van rechtsbijstand in strafzaken zo uitgelegd dat hier geen recht uit kan worden afgeleid. In het wetsvoorstel van Opstelten, voormalig minister van Veiligheid en Justitie, en Teeven, voormalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, is het recht op de aanwezigheid van een raadsman gedurende het politieverhoor daarentegen wel opgenomen.

Op grond van artikel 359a van het Wetboek van Strafvordering kan de Nederlandse rechter reageren op een onrechtmatige bewijsgaring. Afgezien van de loutere vaststelling dat zich een vormverzuim heeft voorgedaan, zijn er drie soorten sancties: bewijsuitsluiting, strafvermindering en niet-ontvankelijkverklaring van het Openbaar Ministerie (OM) (art. 359a lid 1 Sv). De criteria die daarbij een rol spelen zijn de ernst van het verzuim, het belang van de geschonden norm en het nadeel dat door het verzuim is veroorzaakt (art. 359a lid 2 Sv). Op 30 juni 2009 boog de Hoge Raad zich over de kwestie hoe de Nederlandse rechter dient te reageren indien er in het vooronderzoek zogenoemde Salduz-normen zijn geschonden. Mocht er door de verdachte geen afstand zijn gedaan op zijn recht op consultatiebijstand en heeft er geen consultatiebijstand plaatsgevonden, dienen verklaringen volledig uitgesloten te worden van het bewijs.⁹¹ Op 30 maart 2004 gaf de Hoge Raad aan dat bewijsuitsluiting enkel aan de orde kan komen indien het bewijsmateriaal door het verzuim is verkregen.⁹² Daarnaast heeft de Hoge Raad bepaald dat de schending van de Salduz-norm ten aanzien van een medeverdachte geen gevolg heeft voor de zaak van de verdachte. Het verzuim heeft immers geen derdenwerking.⁹³

⁹¹ HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 349.

⁹² HR 30 maart 2004, *NJ* 2004, 376.

⁹³ HR 7 juni 2011, *NJ* 2011, 375.

3 Welke veranderingen gaan er gepaard met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU?

Op 13 februari 2014 presenteerden Opstelten, toenmalig minister van Veiligheid Justitie, en Teeven, toenmalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, de wettelijke maatregelen die het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor beogen te regelen. Het wetsvoorstel ⁹⁴ implementeert Richtlijn 2013/48/EU, het recht op toegang tot een raadsman in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming.⁹⁵ Naast het wetsvoorstel is er ook een conceptbesluit inrichting en orde politieverhoor ingediend.⁹⁶ Dit besluit is gericht op het stellen van nadere bepalingen ten aanzien van het verhoor van een verdachte. De wetgever kreeg in eerste instantie tot en met 27 november 2016 de tijd om aan Richtlijn 2013/48/EU te voldoen en daarmee dus het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het politieverhoor te regelen. De Hoge Raad der Nederlanden (HR) heeft echter op 22 december 2015 geoordeeld dat aangehouden verdachten vanaf 1 maart 2016 het recht moeten hebben op consultatiebijstand door een raadsman gedurende het politieverhoor.^{97 98} De Hoge Raad heeft deze termijn aangescherpt in het belang van de rechtszekerheid. Door de aanscherping van de termijn kan er voorkomen worden dat er prejudiciële vragen gesteld kunnen gaan worden aan het Europese

⁹⁴ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.*

⁹⁵ Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013, betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU 2013, L 294*).

⁹⁶ Besluit van houdende implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU L294*) (Besluit inrichting en orde politieverhoor)

⁹⁷ HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

⁹⁸ Rechtspraak, *Recht op advocaat tijdens politieverhoor vanaf 1 maart, 22 december 2015*, te raadplegen via <http://www.rechtspraak.nl/>

Hof van Justitie over de vraag of er grondrechten worden geschonden als een verdachte geen recht op consultatiebijstand door een raadsman wordt aangeboden voor bij het politieverhoor. De Hoge Raad acht de kans erg groot dat er veel zaken aangehouden zouden worden in afwachting op de prejudiciële vragen. Daardoor zou de afdoening van die strafzaken langdurig en onaanvaardbaar vertragen. Door de eerdere uitspraak aan te scherpen en de rechtsbijstand bij het politieverhoor eerder te laten ingaan, voorkomt de Hoge Raad dit.⁹⁹ Maar welke consequenties brengt de invoering van deze richtlijn met zich mee?

3.1 Aanleiding

Op 30 juni 2009 heeft de Hoge Raad voor het eerst geoordeeld dat een verdachte het recht heeft op consultatiebijstand van een raadsman.¹⁰⁰ Er volgden uitspraken van de Hoge Raad waarin dit recht, om een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor te consulteren, werd bevestigd. Een uitspraak van de Hoge Raad met betrekking tot het recht van een verdachte om een raadsman gedurende het politieverhoor aanwezig te hebben, werd echter niet gegeven.^{101 102} In het arrest van 30 juni 2009 werd voor het eerst geoordeeld dat het opstellen van een algemene regeling van de rechtsbijstand met betrekking tot het politieverhoor, mede gelet op de beleidsmatige, organisatorische en financiële aspecten, de rechtsvormende taak van de Hoge Raad te buiten gaat.¹⁰³ Als reactie op deze uitspraak heeft de wetgever een conceptwetsvoorstel ingediend. De Adviescommissie Strafrecht (ACS) heeft hierover een preadvies uitgebracht, waarin zij stellen dat het wetsvoorstel aangepast dient te worden, wil het aan de Europese wetgeving kunnen voldoen.¹⁰⁴ De ACS stelt dat de raadsman niet alleen bij het politieverhoor aanwezig moet kunnen zijn, maar ook dat de raadsman gedurende het politieverhoor een actieve rol moet kunnen vervullen.¹⁰⁵ Als reactie op het preadvies van het ACS, heeft de Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) een protocol

⁹⁹ Rechtspraak, *Recht op advocaat tijdens politieverhoor vanaf 1 maart*, 22 december 2015, te raadplegen via <http://www.rechtspraak.nl/>

¹⁰⁰ HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079.

¹⁰¹ HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079.

¹⁰² HR 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315.

¹⁰³ HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079.

¹⁰⁴ Adviescommissie Strafrecht, *Preadvies wetsvoorstellen rechtsbijstand en politieverhoor*, Amsterdam: Adviescommissie Strafrecht 2014.

¹⁰⁵ Adviescommissie Strafrecht, *Preadvies wetsvoorstellen rechtsbijstand en politieverhoor*, Amsterdam: Adviescommissie Strafrecht 2014.

opgesteld waarin ze aangeven vanuit welke uitgangspunten de raadsman zijn rol dient te vervullen tijdens het politieverhoor.¹⁰⁶ De reacties van het ACS en de NOvA hebben er uiteindelijk voor gezorgd dat de oud-bewindslieden Opstelten, voormalig minister van Veiligheid en Justitie, en Teeven, voormalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, op 13 februari 2014 met een aangepast wetsvoorstel komen.¹⁰⁷ Op dit moment is het wetsvoorstel nog steeds in behandeling bij de Tweede Kamer der Staten Generaal.¹⁰⁸

3.2 Het recht op een raadsman

In tegenstelling tot het wetsvoorstel uit 2011 is het recht van een verdachte om een raadsman aanwezig te hebben gedurende het politieverhoor, wel opgenomen in het wetsvoorstel uit 2014.¹⁰⁹ Het wetsvoorstel voegt een viertal belangrijke artikelen toe aan het huidige Wetboek van Strafvordering. Zo voorziet artikel 28a Wetsvoorstel 2014 in de mogelijkheid voor de verdachte om vrijwillig en ondubbelzinnig afstand te doen van het recht op rechtsbijstand, regelt artikel 28b Wetsvoorstel 2014 de wijze van het in kennisstellen van een raadsman, artikel 28c Wetsvoorstel 2014 de consultatiebijstand voor een verdachte en het recht van een verdachte op een raadsman tijdens het politieverhoor vloeit voort uit artikel 28d. Het eerste lid van dit artikel bepaalt dat op verzoek van de aangehouden verdachte de raadsman het verhoor kan bijwonen en daaraan kan deelnemen. De beperking die in het wetsvoorstel uit 2011 nog voorkwam, dat dit alleen mogelijk is als het gaat om een strafbaar feit waarop een gevangenisstraf van minstens zes jaar staat, is met het nieuwe wetsvoorstel komen te vervallen. De verdachte heeft het recht om zijn raadsman onder vier ogen te spreken en het recht om te communiceren met de raadsman. Deze communicatie tussen de raadsman en zijn verdachte dient te allen tijde vertrouwelijk te zijn, gewaarborgd door de lidstaten. Het is vervolgens ook aan de lidstaten om een regeling te creëren met betrekking tot de veiligheid van de ontmoetingen, duur van de communicatiemiddelen en frequentie van de communicatiemiddelen.

Wat betreft het, als minderjarige verdachte, afstand doen van je recht op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor, geldt met het nieuwe wetsvoorstel dat dit enkel en alleen

¹⁰⁶ Nederlandse Orde van Advocaten, *Raadsman bij politieverhoor: protocol*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

¹⁰⁷ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.*

¹⁰⁸ Tweede Kamer der Staten Generaal, *Wetsvoorstel 34157*, te raadplegen via <http://www.tweedekamer.nl/>

¹⁰⁹ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.*

gedaan kan worden wanneer de minderjarige verdachte daarover met zijn raadsman heeft gesproken. De minderjarige verdachte moet daarnaast ook passende informatie worden gegeven, die de verdachte in staat stelt om de gevolgen voldoende te begrijpen. Ook voor de meerderjarige verdachte geldt dat hij afstand mag doen van de rechten zoals deze in de richtlijn zijn vastgelegd. Ook de meerderjarige verdachte moet informatie worden verstrekt met betrekking tot het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan of gedurende het verhoor. De verklaring van de verdachte moet vrijwillig en op ondubbelzinnige wijze worden gedaan.

Wetsvoorstel 2014 bevat ook een regeling dat de hulpofficier van justitie, met toestemming van de officier van justitie, een raadsman de aanwezigheid kan weigeren bij het politieverhoor, voor zover gerechtvaardigd door een dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen of te voorkomen dat substantiële schade aan het onderzoek wordt toegebracht. In dit artikel worden ook een aantal andere zaken geregeld die het mogelijk maken om de raadsman te weigeren. Indien het politieverhoor aanvangt en de raadsman niet aanwezig is, dient het verhoor conform de geldende richtlijnen te worden opgenomen.

Uit de Memorie van Toelichting¹¹⁰ en het conceptbesluit Inrichting en Orde Politieverhoor¹¹¹ blijkt dat de raadsman en verdachte een aantal mogelijkheden krijgen om het recht van de verdachte om een raadsman gedurende het politieverhoor aanwezig te hebben, zo effectief mogelijk te doen laten verlopen. Zo kan er een verzoek tot onderbreking worden gedaan voor overleg tussen de verdachte en zijn raadsman. De verdachte heeft eenmaal het recht om een dergelijke onderbreking te verzoeken. Verzoeken die daarna worden gedaan kunnen enkel worden toegestaan indien dit de orde of het verloop van het verhoor niet verstoort. Verder is het toegestaan dat de raadsman van de verdachte een vraag namens zijn cliënt beantwoordt. Dit dient wel te gebeuren met instemming van de verdachte en de verhorende ambtenaar. Het uitgangspunt is immers dat de verdachte diegene is die de vragen beantwoordt. Het is de raadsman ook toegestaan vragen en of opmerkingen te maken voorafgaand aan en aan het einde van het politieverhoor. Daarbij dient de raadsman zijn

¹¹⁰ *Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 3.*

¹¹¹ Besluit van houdende implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294) (Besluit inrichting en orde politieverhoor)

vragen te richten aan de verhorende politieambtenaar. De raadsman mag de verhorende politieambtenaar wijzen op het feit dat de verdachte een gestelde vraag niet begrijpt, dat de verhorende politieambtenaar het pressieverbod overtreedt of dat de toestand waarin de verdachte verkeert van invloed is op het politieverhoor. Het is ook aan de raadsman om te verzoeken het politieverhoor te onderbreken. Tot slot is het niet aan de raadsman op te treden buiten de aan hem in het besluit gegeven bevoegdheden. Indien de raadsman gewaarschuwd is en zich voorts niet houdt aan de aan hem gegeven bevoegdheden, kan de hulpofficier van justitie besluiten de raadsman de toegang tot het politieverhoor te ontfeggen.

4 Hoe luidt de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens inzake het recht van een verdachte om een raadsman bij het politieverhoor aanwezig te hebben?

Jarenlang is binnen Europa de discussie gaande over de invulling van de rol van de raadsman in de voorfase van het strafproces. Dagelijks doet het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) uitspraken die van invloed kunnen zijn op ons strafrechtstelsel. Het EHRM deed op 27 november 2008 een uitspraak in de zaak *Salduz-Turkije*,¹¹² die voor de strafrechtspleging in Europa verstreckende gevolgen zou hebben. Na deze uitspraak van het EHRM, inzake de consultatie- en verhoorbijstand, volgden er meer uitspraken van het EHRM die in de lijn liggen met de *Salduz*-uitspraak. Deze uitspraken van het EHRM zullen in deze deelvraag worden behandeld. Naast de *Salduz*-uitspraak, zijn de volgende zaken uitgelicht: *Panovits-Cyprus*,¹¹³ *Shabelnik-Oekraïne*,¹¹⁴ *Plonka-Polen*,¹¹⁵ *Pischalnikov-Rusland*,¹¹⁶ *Dayanan-Turkije*,¹¹⁷ *Brusco-Frankrijk*,¹¹⁸ *Sebalj-Kroatië*¹¹⁹ en *Navone-Monaco*.¹²⁰

¹¹² EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

¹¹³ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, NJ 2009, 215 (*Panovits/Cyprus*).

¹¹⁴ EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

¹¹⁵ EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/ Polen*).

¹¹⁶ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, NJB 2009, 1994 (*Pischalnikov/Rusland*).

¹¹⁷ EHRM 13 oktober 2009, nr. 7377/03, LJN BK5781 (*Dayanan vs/Turkije*).

¹¹⁸ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, LJN BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

¹¹⁹ EHRM 28 juni 2011, nr. 4429/09 (*Sebalj/Kroatië*).

¹²⁰ EHRM 24 oktober 2013, nrs. 62880/11, 62892/11, 62899/11 (*Navone e.a./Monaco*).

4.1 *Salduz*¹²¹

De minderjarige Salduz werd door de Turkse politie gearresteerd op verdenking van deelname aan een aldaar onwettige demonstratie ter ondersteuning van de Koerdische Arbeiderspartij en het ophangen van een spandoek. Gedurende het politieverhoor legde de zeventienjarige verdachte een bekentenis af, die hij later introk bij zowel de openbaar aanklager als de onderzoeksrechter. Hierbij gaf de verdachte aan dat hij tijdens het politieverhoor onder druk was gezet en werd geslagen. Pas na de voorgeleiding bij de openbaar aanklager en de onderzoeksrechter kreeg de verdachte een raadsman te spreken. De verdachte werd door het Turkse Staatsveiligheidshof een gevangenisstraf van tweeënhalf jaar opgelegd, waarbij de belastende verklaringen van de verdachte voor het bewijs waren gebezigd. Ook het hoger beroep werd door de Turkse rechter verworpen.¹²²

De verdachte besloot zich te richten tot het EHRM, alwaar de verdachte stelde dat zijn recht op een eerlijk proces was geschonden, omdat hij tijdens het politieverhoor verstoken was van rechtsbijstand, maar de afgelegde verklaring tijdens het politieverhoor wel als belastend bewijs werd aangemerkt. De rechtsvraag die speelde tijdens het proces bij het EHRM had betrekking op de vraag of artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) was geschonden nu de verdachte tijdens het eerste politieverhoor was verstoken van rechtsbijstand van een raadsman.^{123 124}

De gewone kamer van het EHRM besloot in eerste instantie dat er geen schending was van artikel 6 EVRM, omdat de verdachte wel een beroep had kunnen doen op rechtsbijstand van een raadsman, zij het wel na het verhoor bij de onderzoeksrechter. Tevens wees het EHRM op het tegensprekend debat dat de verdachte en zijn raadsman voor deze rechter en gedurende het verdere verloop van de procedure kon voeren. Uiteindelijk constateerde de 'Grand Chamber' van het EHRM, dat het recht op een eerlijk proces wel degelijk was geschonden. Het EHRM besloot dat artikel 6 EVRM toepassing vindt voorafgaand aan het proces bij een rechter.¹²⁵ Het EHRM stelt dat hoewel artikel 6 EVRM geen absoluut recht is, is

¹²¹ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

¹²² M. Bockstaele, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*. Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

¹²³ G.J.M. Corstens, bewerkt door M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, 7^e druk.

¹²⁴ M. Bockstaele, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*. Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

¹²⁵ G.J.M. Corstens, bewerkt door M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2014, 8^e druk.

het recht op bijstand door een raadsman wel een van de fundamentele kenmerken van het recht op een eerlijk proces, hetgeen geregeld in artikel 6 EVRM. Hoe dit recht in werking wordt gebracht is overgelaten aan de verdragsstaten, waarbij het EHRM enkel een beoordelingstaak heeft. De doelstelling van het EVRM is dat de gegarandeerde rechten praktisch en effectief kunnen worden uitgeoefend, waaruit volgt dat artikel 6 EVRM eist dat vanaf het moment dat er sprake is van een ondervraging of verhoor, de verdachte recht heeft op bijstand door een raadsman. Deze beginfase van het politieonderzoek is volgens het EHRM een belangrijke fase. De verdachte verkeert immers in een bijzonder kwetsbare positie. Deze kwetsbare positie wordt versterkt door complexe wettelijke regels omtrent vervolging en bewijs. Het is aan de raadsman deze kwetsbaarheid te doen opheffen, door er zorg voor te dragen dat de verdachte zichzelf niet incrimineert. Het EHRM beklemtoonde in haar arrest dat deze bijstand de kwetsbare positie van de verdachte kan compenseren.¹²⁶ Door de aanwezigheid van de raadsman tijdens het politieverhoor kan de raadsman zowel een beschermende als controlerende rol aannemen. Zo zou hij zijn cliënt kunnen beschermen door hem te wijzen op zijn rechten en controle kunnen uitoefenen in het kader van een eerlijke bewijsvoering door zijn cliënt te beschermen tegen bijvoorbeeld ongeoorloofde dwang. De aanwezigheid van een raadsman bij het politieverhoor kan dus leiden tot een wapengelijkheid tussen beide partijen.¹²⁷ Indien er wordt gekozen om het recht op rechtsbijstand (voor een beperkte tijd) te beperken, gelden er aanvullende regels.¹²⁸ Het recht op een eerlijk proces moet in de hoogste mate zijn verzekerd door de democratische samenleving.^{129 130}

Na het Salduz-arrest bleken er nog veel onduidelijkheden te bestaan over de exacte reikwijdte en invulling van het recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor. Allereerst was er veel discussie rondom het exacte tijdstip waarop deze rechtsbijstand zou plaats moeten vinden. Later ontstond er ook veel discussie over het begrip '*assistance*'. Sommigen pleiten ervoor dat uit de term '*legal assistance during interrogation*' volgt dat de raadsman

¹²⁶ T. Spronken, *Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

¹²⁷ M. Borgers, *Een nieuwe dagenraad voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

¹²⁸ P. de Hert, T. Decaigny en K. Weis, *Het arrest Salduz dwingt tot aanpassing verhoor*, Vigiles, Tijdschrift voor Politierecht: 2009.

¹²⁹ StudyTube, *Salduz t. Turkije*, te raadplegen via <http://www.studytubelaw.nl/>

¹³⁰ M. Bockstaele, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*. Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

niet fysiek aanwezig hoeft te zijn tijdens het politieverhoor.¹³¹ De raadsman zou immers ook rechtsbijstand kunnen verlenen middels een gesprek met cliënt voorafgaand aan het politieverhoor.¹³² Anderen stellen weer dat deze terminologie een daadwerkelijke fysieke bijstand voor en tijdens het verhoor vereist.¹³³ Daarnaast bleek ook de betekenis van het begrip ‘verhoor’ voor discussie vatbaar. Juristen vonden het niet voor de hand liggen dat het begrip ‘*interrogation*’ werd vertaald naar het Nederlandse begrip ‘verhoor’. Zo wordt in Groot-Brittannië het begrip ‘*interrogation*’ gebruikt voor een beschuldigend gesprek; een gesprek waarin de verdachte wordt beschuldigd van de ten laste gelegde feiten.^{134 135}

4.1.1 Conclusie

Uit het Salduz-arrest kan worden geconcludeerd dat het voor de verdachte mogelijk moet zijn om voorafgaand aan het politieverhoor toegang te krijgen tot rechtsbijstand van een raadsman. Volgens het EHRM mag een beperking van dit recht niet onnodig afbreuk doen aan de verdedigingsrechten. Indien een belastende verklaring, afgelegd tijdens het politieverhoor zonder dat de verdachte de toegang tot een raadsman werd aangeboden, wordt gebezigd voor het bewijs, zijn de verdedigingsrechten van de verdachte in principe onherstelbaar aangetast.

4.2 Panovits¹³⁶

Sinds het baanbrekende Salduz-arrest¹³⁷ heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) niet stil gezeten. Enkele weken na het Salduz-arrest oordeelde het EHRM opnieuw over een schending van het recht op rechtsbijstand, nu in de zaak Panovits. Het EHRM bevestigde dat het gebruik van belastende verklaringen, die zijn verkregen tijdens een

¹³¹ M. Borgers, *Een nieuwe dagenraad voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

¹³² G. Latoir en J. Stevens, *Recht op aanwezigheid van de advocaat bij het politieverhoor bevestigd door EHRM*, Ad Rem, 2009, afl. 2.

¹³³ T. Spronken, *Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

¹³⁴ F.E. Inbau, J.E. Reid, J.P. Buckley en B.C. Jayne, *Criminal interrogation and confessions. Fourth edition*, Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2004.

¹³⁵ M. Bockstaele, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*. Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

¹³⁶ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, NJ 2009, 215 (*Panovits/Cyprus*).

¹³⁷ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

politieverhoor, waarvan voorafgaand geen consultatiebijstand is geboden, in strijd is met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).¹³⁸

De minderjarige Panovits zou betrokken zijn geweest bij een moordzaak. Ondanks het feit dat de minderjarige verdachte voorafgaand aan het politieverhoor wel op de hoogte werd gebracht van zijn rechten, vonden de politieverhoren plaats in afwezigheid van zijn raadsman. De verdachte bracht in een latere fase van het politieonderzoek naar voren dat zijn afgelegde bekentenis tijdens het eerste politieverhoor onder dwang zou zijn afgenomen en dat er dus sprake zou zijn van schending van een eerlijk proces. De Cypriotische rechter kwam echter tot de conclusie dat er geen sprake was van schending van het principe van een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 EVRM. Omdat de verdachte toentertijd niet had gevraagd om rechtsbijstand van een raadsman, werd dit recht hem ook niet geweigerd.¹³⁹

Uit het arrest blijkt dat het EHRM veel waarde hecht aan de mogelijkheid van een verdachte om voorafgaand aan het politieverhoor een raadsman te raadplegen. Het EHRM besluit dat de verdachte dient te worden gewezen op het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor. Het is de plicht van de overheid om te waken over de verdachte, zeker indien deze minderjarig is, en ervoor te zorgen dat de verdachte zich bewust is van dit recht.¹⁴⁰ Uitgezonderd is het geval waarin een verdachte uitdrukkelijk, dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor. Besluit de verdachte afstand te doen van zijn recht op consultatiebijstand van een raadsman, dan dient de verdachte bewust te worden gemaakt van dit recht op het doen van afstand. De verdachte dient dus voorafgaand aan het politieverhoor op zijn rechten te worden gewezen. Over de vraag of ook een raadsman toegelaten dient te worden tot het politieverhoor, laat het EHRM zich niet duidelijk uit. Het EHRM maakt hier de volgende opmerking over: *“The lack of legal assistance during an applicant’s interrogation would constitute a restriction of his defense rights in the absence of compelling reasons that do not*

¹³⁸ M. Vanderhallen, *Toga’s in de verhoorkamer. De invloed van rechtsbijstand op het politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014.

¹³⁹ G. Latoir en J. Stevens, *Recht op aanwezigheid van de advocaat bij het politieverhoor bevestigd door EHRM*, Ad Rem, 2009, afl. 2.

¹⁴⁰ Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel ‘Rechtsbijstand en Politieverhoor’*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

prejudice the overall fairness of the proceedings.” Of het EHRM het bestaan van dit recht noodzakelijk acht, valt niet te concluderen uit deze uitspraak.^{141 142}

Specifieker dan in de zaak Salduz, maakt het EHRM gebruik van de bewoording ‘*during (...) interrogation*’ en ‘*during (...) questioning*’. Het lijkt erop dat het EHRM daarmee wijst op het recht van een verdachte op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor. Het blijft echter onduidelijk of het dient te gaan om de fysieke aanwezigheid van een raadsman gedurende het politieverhoor of dat er ook assistentie kan worden verleend zonder daarbij aanwezig te zijn.¹⁴³

4.2.1 Conclusie

Uit bovenstaand arrest blijkt dat op de overheid de rust plicht om ervoor te waken dat de verdachte, zeker indien deze minderjarig is, zich voldoende bewust is van het recht om voorafgaand aan het politieverhoor te consulteren met een raadsman. Verder concludeert het EHRM dat een al dan niet gerechtvaardigde beperking op het recht op rechtsbijstand het recht op een eerlijk proces niet mag schenden. Er wordt ook geconcludeerd dat verdachten niet zelf hoeven te vragen om rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor en dat indien een dergelijk verzoek achterwege blijft, dit niet tot gevolg heeft dat de verdachte afstand doet van het recht, dat de autoriteiten een actieve houding dienen aan te nemen en verdachten zo nodig dienen te informeren over het recht op consultatie voorafgaand aan het politieverhoor en dat er sprake is van een schending van een eerlijk proces wanneer het bewijs wordt gebruikt voor de veroordeling terwijl de verdedigingsrechten gedurende het verkrijgen van dat bewijs zijn geschonden.

4.3 Shabelnik¹⁴⁴

Een aantal maanden nadat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zich heeft gebogen over het Salduz-arrest en het Panavots-arrest, komt het EHRM met het baanbrekende Shabelnik-arrest.

¹⁴¹ M. Borgers, *Een nieuwe dagenraad voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

¹⁴² A. de Swart, *Update Salduz-doctrine. Toch nog een raadsman bij het politieverhoor? Part II*, Nederlands Juristenblad, 2010, afl. 42.

¹⁴³ Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel ‘Rechtsbijstand en Politieverhoor’*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

¹⁴⁴ EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

In december 2001 wordt de tweeëntwintigjarige Shabelnik gearresteerd op verdenking van kidnapping en de moord op een minderjarige. De verdachte wordt meerdermalen verhoord door de politie, maar wordt niet in staat gesteld om een beroep te doen op het recht op rechtsbijstand door een raadsman. In afwezigheid van een raadsman legt de verdachte meerdere bekentenissen af gedurende het politieverhoor. Later wordt de verdachte op vrijwillige basis als getuige verhoord met betrekking tot een aantal andere feiten. Hierbij geeft de verdachte van te voren aan geen raadsman te willen raadplegen. Gedurende dit verhoor geeft de verdachte aan een tweede slachtoffer te hebben vermoord. Buiten aanwezigheid van een raadsman volgen meerdere verhoren. Tijdens de rechtszitting ontkent de verdachte echter de moord op het tweede slachtoffer en geeft aan dat de politieambtenaren de verdachte hebben gedwongen dit feit te doen opbiechten. Zo zou de verdachte onder druk van de autoriteiten de brief hebben geschreven waarin hij verzoekt te worden ondervraagd over de andere feiten en waarin hij expliciet vermeldt geen gebruik te willen maken van een raadsman gedurende het politieverhoor. Daarnaast argumenteerde de verdachte dat, hoewel hij voorafgaand aan de politieverhoren had kunnen overleggen met zijn raadsman met betrekking tot het eerste feit, hij geen beroep had kunnen doen op zijn raadsman gedurende de politieverhoren die onder ongeoorloofde druk zouden zijn afgenomen. De Oekraïense rechter hechtte echter weinig geloof aan de verklaring van de verdachte en veroordeelde hem, op basis van ingetrokken verklaringen, afgelegd in afwezigheid van een raadsman, tot een levenslange celstraf.

Na het vonnis van de Oekraïense rechtbank, besloot Shabelnik zich te richten tot het EHRM met de aantijging dat hij was geschonden in zijn proces. Shabelnik deed een beroep op artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Zijn argumentatie sloeg niet op het eerste feit, de kidnapping en moord op een minderjarige, maar op de verdenking van het tweede feit, de moord op een tweede slachtoffer. Shabelnik bracht naar voren dat de bekentenis niet in vrije wil zou zijn afgelegd; de politieambtenaren zouden onredelijk veel druk op hem hebben uitgeoefend.

Het EHRM volgde de verdachte in zijn aantijging en concludeerde dat er sprake was van een schending van artikel 6 EVRM; Shabelnik zou geen eerlijk proces hebben gekregen. Omdat de verdachte in de feiten als verdachte werd ondervraagd, dat terwijl hij als getuige gehoord zou gaan worden, hadden de politieambtenaren hem beschermende maatregelen moeten

aanbieden die gekoppeld zijn aan de hoedanigheid van verdachte.¹⁴⁵ Hiermee doelt het EHRM op het recht van de verdachte op rechtsbijstand door een raadsman.¹⁴⁶ Daarnaast merkt het EHRM ook op dat de bekennende verklaring, die de belangrijkste, dan wel de enige bewijsvoering is voor de veroordeling, onder duidelijke omstandigheden is afgelegd en de rechten van de verdediging schenden. Het EHRM merkt overigens ook aan dat het Oekraïense recht voorziet in een verplichte rechtsbijstand van een raadsman wanneer verdachten worden ‘bedreigd’ met een veroordeling tot een levenslange gevangenisstraf. Alleen op grond daarvan komt het EHRM al tot de conclusie dat de verdachte rechtsbijstand had moeten worden aangeboden.¹⁴⁷

4.3.1 *Conclusie*

Het Shabelnik-arrest wordt gezien als een baanbrekend arrest, omdat het EHRM hierin voor het eerst spreekt over een streven naar een algemeen geldende regeling met betrekking tot het recht van een verdachte op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor, en dus niet enkel voorafgaand aan het politieverhoor.

4.4 *Plonka*¹⁴⁸

Het Plonka-arrest heeft betrekking op een vrouwelijke verdachte die wordt gearresteerd op verdenking van het doodsteken van een collega. Een aantal dagen na haar arrestatie tekent zij een standaardformulier waarin zij aangeeft op de hoogte te zijn van haar rechten als verdachte. Gedurende de politieverhoren legt zij, in afwezigheid van een raadsman, een bekennende verklaring af tegenover de politieambtenaren. Het is pas tijdens de terechtzitting dat zij een raadsman krijgt toegewezen. Tijdens deze terechtzitting geeft Plonka aan onder druk te zijn gezet door de politieambtenaren en daarom een bekennende verklaring heeft afgelegd. Daarbij geeft zij ook aan te lijden onder alcoholisme en te zijn geschonden in haar proces, omdat zij geen eerlijk proces zou hebben gekregen, zoals vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Dit omdat zij in de beginfase van het strafproces geen toegang heeft gekregen tot rechtsbijstand van een raadsman.

¹⁴⁵ T. Decaigny, *De bijstand van een advocaat bij het verhoor*, T. Strafr., 2010, afl. 1, 6.

¹⁴⁶ P. de Hert en K. Weis, *Post-Salduz-rechtspraak blijft komen*, Juristenblad, 2009, afl. 185, 11.

¹⁴⁷ Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel ‘Rechtsbijstand en Politieverhoor’*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

¹⁴⁸ EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/ Polen*).

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) geeft aan dat het recht op een eerlijk proces enkel praktisch en effectief is indien de verdachte toegang is verleend tot een raadsman. Het EHRM stelt wel dat zich specifieke omstandigheden kunnen voordoen die dit recht op rechtsbijstand beperken. Deze beperkingen mogen echter niet onnodig het recht van de verdachte schaden. Indien er een bekennende verklaring wordt afgelegd in afwezigheid van een raadsman, die gebruikt wordt voor de veroordeling van de verdachte, zijn de rechten van de verdachte onherstelbaar geschonden.

Wat betreft het tekenen van een standaardformulier waarin de verdachte afstand doet van haar recht op rechtsbijstand van een raadsman, stelt het EHRM dat daar niet voldoende uit blijkt dat de verdachte afstand heeft gedaan van haar recht op rechtsbijstand. Een verdachte dient dit *'clear and unequivocal'*, duidelijk en ondubbelzinnig, kenbaar te maken aan de autoriteiten.

Voorts stelt het EHRM dat de verdachte zich in een kwetsbare positie bevond, doordat de verdachte aan alcoholisme leed en de autoriteiten daar geen rekening mee hebben gehouden. Het EHRM stelt tot slot dat, omdat de toegang tot rechtsbijstand werd onthouden, de verdachte hier direct nadeel van heeft ondervonden. De bekennende verklaringen die de verdachte aflegde gedurende de politieverhoren werden immers gebruikt om de verdachte te veroordelen. Gelet op al deze omstandigheden kwam het EHRM tot het oordeel dat Plonka was geschonden in haar proces en dat er dus sprake was van een inbreuk op artikel 6 EVRM.¹⁴⁹

4.4.1 Conclusie

In het Plonka-arrest stelt het EHRM concrete voorwaarden voor het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand van een raadsman. Volgens het EHRM heeft een verdachte pas geldig afstand gedaan van dit recht indien de verdachte dit duidelijk en ondubbelzinnig heeft kenbaar gemaakt. Het tekenen van een standaardformulier waarin de verdachte afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand is onvoldoende. Het EHRM stelt dat er wel specifieke omstandigheden kunnen voordoen die dit recht beperken. Deze beperkingen mogen echter niet onnodig het recht van de verdachte schaden. Nogmaals stelt het EHRM dat indien er een bekennende verklaring wordt afgelegd in afwezigheid van een raadsman, terwijl er wel

¹⁴⁹ Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel 'Rechtsbijstand en Politieverhoor'*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

raadsman aanwezig had moeten zijn, die gebruikt wordt voor de veroordeling van de verdachte, zijn de rechten van de verdachte onherstelbaar geschonden.

4.5 *Pishchalnikov*¹⁵⁰

In de zaak *Pishchalnikov* werd het recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman gedurende het politieverhoor voor het eerst bevestigd door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM).¹⁵¹ Het EHRM oordeelde namelijk dat er een recht bestond *'to receive legal representation during interrogations'* en *'to be assisted by counsel during interrogation'*.

De verdachte *Pishchalnikov* werd gearresteerd op verdenking van betrokkenheid bij een overval. Ondanks het feit dat *Pishchalnikov* nadrukkelijk verzocht om rechtsbijstand van een raadsman, werd de toegang van een raadsman de verdachte niet verleend. Er volgde meerdere politieverhoren waarin *Pishchalnikov*, in afwezigheid van een raadsman, bekennende verklaringen aflegde met betrekking tot deelname aan activiteiten van een criminele groep waar moord, ontvoering, kaping en verboden wapenbezit deel van uitmaakten. Gedurende de daaropvolgende verhoren besluit de verdachte zich niet te laten bijstaan door een raadsman. Hij besluit zich wel te laten bijstaan door een raadsman gedurende de terechtzitting die volgde. *Pishchalnikov* besluit vervolgens zich te richten tot het EHRM, met de aantijging dat hij zou zijn geschonden in zijn proces, zoals opgenomen in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).

Het EHRM stelt dat *Pishchalnikov* dusdanig is aangetast in de beginfase van het politieonderzoek, dat er sprake is van een schending van artikel 6 EVRM, het recht op een eerlijk proces. De verdachte had niet alleen recht op rechtsbijstand van een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor, maar ook gedurende het politieverhoor, aldus het EHRM. Het EHRM merkt op dat de verdachte voldoende duidelijk om contact met een specifieke raadsman had gevraagd. Ongeacht of de autoriteiten al dan niet een poging hebben gedaan contact te zoeken met de betreffende raadsman hadden zij, ingeval van een mislukte poging, *Pishchalnikov* de mogelijkheid moeten geven een andere raadsman te

¹⁵⁰ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, NJB 2009, 1994 (*Pishchalnikov/Rusland*).

¹⁵¹ A. de Swart, *Update Salduz-doctrine. Toch nog een raadsman bij het politieverhoor? Part II*, Nederlands Juristenblad, 2010, afl. 42.

contacten of een raadsman via rechtsbijstand moeten aanwijzen.¹⁵² Het EHRM concludeert dat de verdachte is beperkt in zijn rechten. Het nalaten van het recht op rechtsbijstand heeft ervoor gezorgd dat de verdachte onherstelbaar is geschonden in zijn verdedigingsrechten en dat daarmee het recht op een eerlijk proces is ondermijnd. Uit vorige arresten van het EHRM blijkt dat er specifieke omstandigheden zijn waarin de verdachte beperkt kan worden in zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman. Het EHRM is in deze specifieke casus niet van mening dat er sprake is van één van deze omstandigheden. Daarbij kan er niet gezegd worden dat Pishchalnikov afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand door in te gaan op vragen van de autoriteiten tijdens de politieverhoren.

4.5.1 *Conclusie*

Er kan worden geconcludeerd dat het EHRM stelt dat de autoriteiten een actieve houding dienen aan te nemen met betrekking tot het voorzien van een verdachte in zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman. Met betrekking tot het doen van afstand op het recht op rechtsbijstand geeft het EHRM een aanvulling op het Plonka-arrest. Naast het feit dat het doen van afstand vrijwillig, duidelijk en ondubbelzinnig dient te worden dient te worden verklaard, stelt het EHRM nu dat een verdachte redelijkheid heeft moeten kunnen voorzien wat de consequenties zijn van het doen van afstand. Tot slot stelt het EHRM voor het eerst vast dat een verdachte het recht heeft op rechtsbijstand van een raadsman gedurende het politieverhoor.

4.6 *Dayanan*¹⁵³

In het Dayanan-arrest stelt het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) dat niet alleen een verklaring afgelegd tijdens het politieverhoor in afwezigheid van een raadsman, onrechtmatig moet worden verklaard, maar dat het gebrek aan rechtsbijstand tijdens het politieverhoor er toe leidt dat het gehele strafproces in zijn geheel in strijd is met het recht op een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Het EHRM stelt dat het recht op rechtsbijstand van een raadsman meer inhoudt dan enkel het recht om een raadsman te informeren voorafgaand aan het politieverhoor. De verdachte heeft recht op '*practical and effective defense*' en '*legal assistance during an applicant's interrogation*', wil er sprake zijn van een eerlijk proces.

¹⁵² Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel 'Rechtsbijstand en Politieverhoor'*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

¹⁵³ EHRM 13 oktober 2009, nr. 7377/03, LJN BK5781 (*Dayanan vs/Turkije*).

De verdachte Dayanan wordt gearresteerd op verdenking van deelname aan een illegaal gewapende organisatie. Op het politiebureau tekent de verdachte een standaardformulier waarin zijn rechten uiteen waren gezet en werd ingelicht over de tegen hem gerichte beschuldiging. Hiermee heeft hij verklaard dat hij bewust is van zijn rechten als verdachte. Er volgen meerdere politieverhoren waarin de verdachte, in afwezigheid van een raadsman, zich telkens weer beroept op zijn zwijgrecht. Het is pas bij de eerste inhoudelijk zitting dat er een raadsman aan de verdachte werd toegewezen. Ondanks dat Dayanan gedurende de terechtzitting alle feiten ontkende, werd hij door de rechter veroordeeld.

Dayanan richtte zich tot het EHRM en gaf aan dat hem ten onrechte tijdens politiedetentie rechtsbijstand door een raadsman was ontzegd. Het EHRM stelde de verdachte in het gelijk en gaf aan dat, om een eerlijk proces te waarborgen de verdachte moet kunnen beschikken over rechtsbijstand zo gauw hij van zijn vrijheid is beroofd. De verdachte moet een aantal zaken met zijn raadsman kunnen overleggen, zoals het bespreken van de zaak, de organisatie van de verdediging, de voorbereiding van de politieverhoren, het steunen van de gespannen verdachte en het toezicht op de gevangeniscondities. Dit zijn volgens het oordeel van het EHRM fundamentele aspecten van verdediging die een raadsman vrijelijk moet kunnen uitvoeren.

4.6.1 *Conclusie*

In het Dayanan-arrest stelt het EHRM dat niet alleen verklaringen, afgelegd tijdens politieverhoren, in afwezigheid van een raadsman onrechtmatig moeten worden verklaard, maar dat het gebrek aan rechtsbijstand tijdens het politieverhoor er toe leidt dat het gehele strafproces in zijn geheel in strijd is met het recht op een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 EVRM. Tot slot concludeert het EHRM dat het recht op rechtsbijstand van een raadsman meer inhoudt dan enkel het recht om een raadsman te informeren voorafgaand aan het politieverhoor. De verdachte heeft recht op 'practical and effective defence' en 'legal assistance during an applicant's interrogation', wil er sprake zijn van een eerlijk proces.

4.7 *Brusco*¹⁵⁴

Het recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman werd in het jaar 2010 verder aangescherpt door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), in het Brusco-arrest.

¹⁵⁴ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, LJN BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

Brusco wordt door een verdachte aangewezen als opdrachtgever voor de mishandeling op de minnaar van zijn vrouw. Nadat Brusco in voorlopige hechtenis is genomen, besluiten de autoriteiten Brusco niet als verdachte, maar als getuige te horen. Het is tijdens deze politieverhoren dat Brusco besluit te verklaren dat hij opdracht had gegeven tot intimidatie van het slachtoffer. Doordat Brusco werd verhoord als getuige, was hij niet alleen verplicht te verklaren, maar werd hij ook onder ede gehoord. Mocht hij gedurende deze verhooren niet de waarheid spreken, liep hij het risico vervolgd te worden wegens meeneed. Uiteindelijk wordt Brusco door de Franse rechter veroordeeld op basis van zijn eigen verklaringen.

Brusco besluit zich te wenden tot het EHRM met de aantijging dat hij is geschonden in zijn recht op een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM). Het EHRM stelt dat de verdachte inderdaad is geschonden in zijn proces. De dreiging van meeneed vergrootte de druk op de verdachte nog meer. Deze druk wordt door het EHRM als een vorm van ongeoorloofde pressie gezien en leidt daarmee al tot schending van artikel 6 EVRM. Omdat de verdachte pas na uren gebruik mocht maken van zijn recht op rechtsbijstand door een raadsman, kon de raadsman de verdachte niet informeren en adviseren over onder andere het recht van de verdachte om te zwijgen. Daarnaast stelt het EHRM dat, alhoewel Brusco tijdens het eerste politieverhoor slechts als getuige werd gehoord, dit gezien de bewijslast ten opzichte van zijn figuur in de praktijk echter niet het geval was.¹⁵⁵ Het EHRM oordeelt dat artikel 6 EVRM vereist dat de verdachte ook tijdens de verhooren het recht heeft om bijgestaan te worden door een raadsman. Het EHRM oordeelt namelijk dat de verdachte het recht heeft *‘d’être assistée d’un avocat dès le début de cette mesure ainsi que pendant les interrogatoires, et ce a fortiori lorsque’elle n’a pas été informée par les autorités de son droit de se taire’*, zich vanaf het begin te laten bijstaan door een raadsman, ook gedurende het politieverhoor.

4.7.1 Conclusie

Het recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman werd in het jaar 2010 verder aangescherpt door het EHRM, in het Brusco-arrest. Het EHRM oordeelt namelijk dat de verdachte het recht heeft *‘d’être assistée d’un avocat dès le début de cette mesure ainsi que pendant les interrogatoires, et ce a fortiori lorsque’elle n’a pas été informée par les autorités de son droit de se taire’*, zich vanaf het begin te laten bijstaan door een raadsman, ook gedurende het politieverhoor.

¹⁵⁵ T. Decaigny en P. de Hert, *EHRM doorkruist Salduz discussie senaatscommissie Justitie*, Juristenkrant, 2010, afl. 216,1.

4.8 Sebalj ¹⁵⁶

In september 2005 werd de Kroaat Sebalj gearresteerd op verdenking van meerdere diefstallen. Ondertussen lopen er meerdere strafprocedures tegen hem. Ondanks het feit dat Sebalj vraagt om rechtsbijstand van een raadsman, wordt hem deze rechtsbijstand niet verleend door de autoriteiten. Later besluit Sebalj zich te wenden naar het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), alwaar hij aangeeft gedwongen te zijn het proces-verbaal van verhoor, waarin hij een bekennende verklaring aflegt, te ondertekenen. Op grond van deze bekentenis werd Sebalj door de Kroatische rechter veroordeeld tot een gevangenisstraf van ruim drie jaren. Naast het feit dat Sebalj bij het EHRM aangeeft gedwongen te zijn het proces-verbaal van verhoor te ondertekenen, geeft de verdachte ook aan te zijn geschonden in zijn strafproces nu hij twee keer is verhoord zonder aanwezigheid van een raadsman.

Het EHRM neemt in het Sebalj-arrest veel overwegingen over die het EHRM toentertijd maakte in het Salduz-arrest. Dit is echter niet onbelangrijk. Hiermee geeft het EHRM immers nog eens duidelijk aan welke jurisprudentie als algemene, vaste jurisprudentie gezien kan worden. Het EHRM lijkt in het Sebalj-arrest net iets verder te gaan in de bewoordingen met betrekking tot de aanwezigheid van rechtsbijstand gedurende het politieverhoor. Het EHRM gebruikt in het Sebalj-arrest de term '*attended*', wat vrij vertaald 'bijwonen' betekent. Het lijkt erop dat het EHRM hiermee doelt op een fysieke aanwezigheid van de raadsman gedurende het politieverhoor en niet slechts op assistentie van de raadsman zonder dat hij daarbij aanwezig hoeft te zijn.

Het EHRM is van oordeel dat een verklaring, verkregen '*without the presence of a defense lawyer*', 'zonder de fysieke aanwezigheid van een raadsman', schending oplevert van artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).

4.8.1 Conclusie

In het Sebalj-arrest lijkt het EHRM te doelen op een fysieke aanwezigheid van de raadsman gedurende het politieverhoor en niet slechts op assistentie van de raadsman zonder dat hij daarbij aanwezig hoeft te zijn. Dit blijkt uit de term '*attended*', wat vrij vertaald 'bijwonen' betekent. Tot slot concludeert het EHRM in dit arrest dat een verklaring zonder de fysieke aanwezigheid van een raadsman een schending oplevert van artikel 6 van het EVRM.

¹⁵⁶ EHRM 28 juni 2011, nr. 4429/09 (*Sebalj/Kroatië*).

4.9 *Navone e.a.*¹⁵⁷

In het jaar 2013 doet het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) uitspraak in de zaak Navone e.a. die de aanwezigheid van een raadsman bij het politieverhoor onderdeel stelt van het recht van de verdachte op rechtsbijstand. Daarnaast blijkt er ook uit deze uitspraak van het EHRM dat het recht op consultatiebijstand niet afdoet aan het recht op rechtsbijstand van een raadsman gedurende het politieverhoor.

In december 2010 werden Navone, Lafleur en Re aangehouden op verdenking van meerdere strafbare feiten. Eenmaal in detentie genomen werd hen de vraag gesteld of zij gebruik wilde maken van rechtsbijstand door een raadsman. De verdachte Navone gaf aan geen gebruik te willen maken van een raadsman, de verdachte Lafleur gaf aan ook geen gebruik te willen maken van een raadsman, maar kwam hier later op terug en de verdachte Re gaf aan wel gebruik te willen maken van zijn recht op rechtsbijstand. Alle drie de verdachten werden echter verhoord in afwezigheid van hun raadsman. Een aantal dagen later dienden Navone, Lafleur en Re een verzoek tot vrijlating in, met daarbij als argumentatie dat zij geschonden waren in hun proces. Zij gaven aan dat zij niet waren gewezen op hun recht om te zwijgen en dat zij geen toegang hadden gekregen tot rechtsbijstand van een raadsman. Daarbij gaven Navone en Lafleur aan nooit afstand te hebben gedaan van dit laatste. De beroepen werden echter verworpen door de rechter. De rechtbank was van mening dat er wel afstand was gedaan tot het recht op rechtsbijstand en later, toen zij wel om rechtsbijstand vroegen, dat verzoek direct werd ingewilligd. Met betrekking tot de verdachte Re, oordeelde de rechter dat de door hem gekozen raadsman niet kon worden bereikt en er niet langer afgewacht kon worden tot aanvang van het politieverhoor.

Het EHRM was van oordeel dat het niet rechtens mogelijk was voor de verdachten om tijdens het politieverhoor te worden voorzien van een raadsman. Dit recht op rechtsbijstand door een raadsman werd hen onterecht door de autoriteiten ontzien. Het maakt volgens het EHRM niet uit of de verdachten tijdens de politieverhoren zich hebben beroepen op hun zwijgrecht of dat zij bekennende verklaringen hebben afgelegd, het levert hoe dan ook een schending op van artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).

¹⁵⁷ EHRM 24 oktober 2013, nrs. 62880/11, 62892/11, 62899/11 (*Navone e.a./Monaco*).

4.9.1 *Conclusie*

In bovenstaand arrest komt het EHRM tot de conclusie dat er definitief vast kan worden gesteld dat een verdachte gedurende alle politieverhoren aanspraak kan maken op rechtsbijstand door een raadsman.

5 Conclusie

Wat er met de implementatie van Richtlijn 2013/48/EU betreffende verruiming van de rechten van verdachten ten aanzien van de consultatie- en verhoorbijstand gaat veranderen, was voor *Jonkers Jadib Advocatuur* lastig in te schatten. Door middel van het toepassen van wetsanalyse en literatuuronderzoek is er in kaart gebracht wat het huidige strafrechtstelsel in Nederland behelst rondom het politieverhoor en welke veranderingen er gepaard zijn gegaan met de invoering van Richtlijn 2013/48/EU. Door middel van jurisprudentieonderzoek is er vervolgens van verschillende zaken, afkomstig van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), in kaart gebracht wat de kern van deze zaken zijn en welke overwegingen daaraan zijn verbonden. In ieder geval totdat Richtlijn 2013/48/EU is geïmplementeerd in de Nederlandse wetgeving, kan het zinvol zijn onderstaand juridisch overzicht te raadplegen voor het uitoefenen van de rechtspraak. Uit de praktijk blijkt immers dat het tot op de dag van vandaag voorkomt dat politieverhoren worden aangevangen in afwezigheid van de raadsman, ondanks het verzoek van een verdachte om rechtsbijstand van een raadsman, dat verdachten niet op de hoogte worden gebracht van het recht op rechtsbijstand en dat verdachten niet in de gelegenheid worden gesteld een raadsman te consulteren.

Jarenlang is binnen Europa de discussie gaande over de invulling van de rol van de raadsman in de voorfase van het strafproces. Dagelijks doet het EHRM uitspraken die van invloed kunnen zijn op ons strafrechtstelsel. Het EHRM deed op 27 november 2008 een uitspraak in het baanbrekende Salduz-arrest. Na deze uitspraak van het EHRM, inzake de consultatie- en verhoorbijstand, volgen er meer uitspraken van het EHRM die in lijn liggen met de Salduz-uitspraak.

Uit de Salduz-uitspraak kan worden geconcludeerd dat een verdachte het recht moet hebben om voorafgaand aan het politieverhoor te kunnen consulteren met zijn raadsman. Een beperking van dit recht rechtsbijstand van een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor mag niet onnodig afbreuk doen aan de verdedigingsrechten. Indien er een belastende verklaring gebezigd is voor het bewijs, terwijl die verklaringen zijn afgelegd zonder dat de verdachte het recht werd verleend om te consulteren met zijn raadsman, maakt dat de rechten van de verdachte in principe onherstelbaar zijn aangetast.

In het Panavits-arrest bevestigt het EHRM dit recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor. Verder rust er volgens het EHRM een plicht op de autoriteiten om ervoor te waken dat de verdachte, zeker indien deze verdachte minderjarig is, zich voldoende bewust is van dit recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor. Indien nodig dienen de autoriteiten de verdachte te informeren over de mogelijkheden van dit recht. De verdachte hoeft niet zelf te vragen om rechtsbijstand van een raadsman. Indien een dergelijk verzoek achterwege blijft, heeft dat niet tot gevolg dat de verdachte afstand doet van het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor. De autoriteiten dienen dus een actieve houding aan te nemen met betrekking tot het toevoegen van een raadsman. Een al dan niet gerechtvaardigde beperking op dit recht, leidt dan ook tot een schending van artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Er is tevens ook sprake van een schending van het recht op een eerlijk proces indien er bewijs wordt gebruikt voor een veroordeling, terwijl de verdedigingsrechten van de verdachte zijn geschonden ter verkrijging van dit bewijs.

In het Shabelnik-arrest streeft het EHRM vervolgens naar een algemeen geldende regeling met betrekking tot het recht van een verdachte op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor en in het Plonka-arrest besluit het EHRM concrete voorwaarden te stellen voor het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand. Zo stelt het EHRM dat een verdachte enkel en alleen geldig afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor indien de verdachte dit duidelijk en ondubbelzinnig heeft kenbaar gemaakt. Het tekenen van een standaardformulier waarin de verdachte afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand, is onvoldoende. Het EHRM stelt vervolgens wel dat er specifieke omstandigheden kunnen voordoen waarin dit recht kan worden beperkt. Deze beperkingen mogen echter niet onnodig het recht van de verdachte schaden. In lijn met het Salduz-arrest stelt het EHRM opnieuw dat indien er een bekennende verklaring wordt afgelegd, zonder dat de verdachte voorafgaand aan het politieverhoor het recht heeft gekregen te consulteren met een raadsman, en deze verklaring wordt gebruikt voor de veroordeling van de verdachte, de rechten van de verdachte onherstelbaar zijn geschonden.

Dat een verdachte ook recht heeft op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor werd voor het eerst vastgesteld in het Pishchalnikov-arrest. Het EHRM oordeelde namelijk dat er een recht bestond *'to receive legal representation during interrogations'* en *'to be assisted by counsel during interrogation'*. Ook in dit arrest stelt het EHRM dat de autoriteiten een actieve houding dienen aan te nemen om een verdachte te voorzien van een raadsman. Tot slot

geeft het EHRM in dit arrest een aanvulling op het Plonka-arrest, met betrekking tot het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand. In het Plonka-arrest stelde het EHRM dat het doen van afstand vrijwillig, duidelijk en ondubbelzinnig gedaan dient te worden. In het Pishchalnikow-arrest stelt het EHRM dat een verdachte ook in redelijkheid heeft moeten kunnen voorzien wat de consequenties kunnen zijn van het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand.

In het Dayanan-arrest bevestigt het EHRM dat het recht op rechtsbijstand van een raadsman meer inhoudt dan enkel het recht om een raadsman te informeren voorafgaand aan het politieverhoor. De verdachte heeft ook recht op *'practical and effective defense'* en *'legal assistance during an applicant's interrogation'*, wil er sprake zijn van een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 EVRM.

Het recht van een verdachte op rechtsbijstand van een raadsman werd in het jaar 2010 verder aangescherpt door het EHRM, in het Brusco-arrest. Het EHRM oordeelt namelijk dat de verdachte het recht heeft *'d'être assistée d'un avocat dès le début de cette mesure ainsi que pendant les interrogatoires, et ce a fortiori lorsque'elle n'a pas été informée par les autorités de son droit de se taire'*, zich vanaf het begin te laten bijstaan door een raadsman, ook gedurende het politieverhoor.

In het Sebalj-arrest lijkt het EHRM te doelen op een fysieke aanwezigheid van een raadsman gedurende het politieverhoor en niet slechts op assistentie van de raadsman zonder dat hij daarbij aanwezig hoeft te zijn. Het EHRM gebruikt immers de term *'attended'*, wat vrij vertaald 'bijwonen' betekent. Verder oordeelt het EHRM in het Sebalj-arrest dat een verklaring, verkregen *'without the presence of a defense lawyer'*, 'zonder de fysieke aanwezigheid van een raadsman', schending oplevert van artikel 6 EVRM.

Het recht van een verdachte op rechtsbijstand gedurende het politieverhoor wordt vervolgens definitief bevestigd door het EHRM in het Navone-arrest.

Al met al kan er worden geconcludeerd dat het EHRM van oordeel is dat wanneer een verdachte niet de mogelijkheid wordt geboden om voorafgaand aan en gedurende het politieverhoor bij te worden gestaan door een raadsman, dit een schending oplevert van artikel 6 EVRM. Om dit recht voor eenieder vast te leggen in de wet, kwamen het Europees Parlement en de Raad op 22 oktober 2013 met Richtlijn 2013/48/EU. Deze richtlijn bevat

minimumvoorschriften betreffende het recht op toegang tot een raadsman in strafprocedures. Met deze nieuwe richtlijn bestaat de mogelijkheid voor de verdachte om vrijwillig en ondubbelzinnig afstand te doen van het recht op rechtsbijstand, wordt de wijze van in kennisstellen van een raadsman geregeld, heeft de verdachte het recht om een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor te consulteren en heeft de verdachte het recht om een raadsman aanwezig te hebben gedurende het politieverhoor. De beperking die in het wetsvoorstel uit 2011 nog voorkwam, dat dit alleen mogelijk is als het gaat om een strafbaar feit waarop een gevangenisstraf van minstens zes jaar staat, is met het nieuwe wetsvoorstel komen te vervallen. Wat betreft het afstand doen van het recht op rechtsbijstand geldt dat, bij minderjarige verdachten, dit enkel gedaan kan worden indien de verdachte daarover heeft overlegd met zijn raadsman. Daarbij dient de verdachte ook passende informatie worden verstrekt, die de verdachte in staat stelt om de gevolgen voldoende te begrijpen. Wat betreft het, als meerderjarige verdachte, afstand doen van het recht op rechtsbijstand, geldt dat hij informatie moet worden verstrekt en dient de verdachte de afstandsverklaring vrijwillig en op ondubbelzinnige wijze af te leggen. Verder kan een raadsman worden geweigerd bij het politieverhoor, voor zover gerechtvaardigd door een dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen of te voorkomen dat substantiële schade aan het onderzoek wordt toegebracht, maar krijgt de raadsman ook een aantal mogelijkheden om het recht op rechtsbijstand zo effectief mogelijk te doen laten verlopen.

6 Aanbeveling

Het blijkt dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) bij herhaling en zeer uitgebreid in verschillende arresten tot uitdrukking heeft gebracht hoezeer het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan en gedurende het politieverhoor van belang is bij de effectuering van het recht op een eerlijk proces, zoals vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Omdat dit recht zo van belang is, kwamen het Europees Parlement en de Raad op 22 oktober 2013 met Richtlijn 2013/48/EU. De Hoge Raad der Nederlanden heeft op 22 december 2015 geoordeeld dat, in lijn met de Salduz-rechtspraak, aangehouden verdachten vanaf 1 maart 2016 het recht hebben op rechtsbijstand van een raadsman gedurende het politieverhoor. Dit betekent onder andere dat de verdachte voorafgaand aan het politieverhoor dient te worden gewezen op zijn recht op rechtsbijstand en dat als de verdachte niet duidelijk afstand doet van dit recht, er een raadsman aanwezig moet zijn gedurende het politieverhoor. Eerder gaf de Hoge Raad de wetgever tot 27 november 2016 de tijd om de verhoorbijstand te organiseren. Doormiddel van deze termijnaanscherping voorkomt de Hoge Raad dat er prejudiciële vragen gesteld worden aan het Europese Hof van Justitie over het punt of grondrechten worden geschonden als er geen recht op een raadsman bij het politieverhoor wordt geboden.

Ik ben van mening dat de Hoge Raad er goed aandoet de termijn voor de wetgever aan te scherpen tot 1 maart 2016. Dit is immers in het belang van de rechtszekerheid. Doordat de Hoge Raad nu het scenario vermijdt dat er prejudiciële vragen gesteld zouden worden, is in mijn ogen een goede oplossing. Indien er sprake is van een geschil over de schending van procedurele waarborgen en mensenrechten, met een link aan het Unie-recht, valt dit onder het bereik van de jurisdictie van het Europese Hof van Justitie. Prejudiciële vragen kunnen al hangende de nationale procedure aan het Europese Hof van Justitie worden voorgelegd. Prejudiciële vragen zullen er in mijn ogen voor zorgen dat de doeltreffende en voortvarende strafrechtpleging ernstig belemmerd zullen worden. De afdoening van de strafzaken zal een enorme vertraging ondervinden en de negatieve gevolgen zullen hiervan ingrijpend zijn, omdat de kwestie van rechtsbijstand tijdens het politieverhoor een rol speelt in een groot aantal strafzaken. Ik lijn met de Hoge Raad ben ik het eens met de stelling dat het ongewenst zou zijn dat de justitiële autoriteiten bij de afdoening van strafzaken zich in redelijkheid gedwongen zouden voelen te wachten op de uitkomst van de prejudiciële procedure bij het

Europese Hof van Justitie. Door de termijn verder aan te schroeven, kunnen onaanvaardbare consequenties worden voorkomen.

Ondanks het feit dat de termijn voor de wetgever om Richtlijn 2013/48/EU op te nemen in de Nederlandse wetgeving is aangescherpt, kunt het u, als raadsman, overkomen dat u de toegang tot het politieverhoor wordt geweigerd. Zoals blijkt uit dit onderzoeksrapport, komt het tot op de dag van vandaag voor dat politieverhoren worden aangevangen in afwezigheid van de raadsman, ondanks het verzoek van een verdachte om rechtsbijstand van een raadsman, dat verdachten niet op de hoogte worden gebracht van het recht op rechtsbijstand en dat verdachten niet in de gelegenheid worden gesteld een raadsman te consulteren. Het is aan u om ervoor te kiezen te anticiperen op de komende wetgeving en vasthoudend te zijn om uw toegang tot het politieverhoor af te dwingen. Dit is immers in belang van uw cliënt. Mocht u niet worden toegelaten tot het politieverhoor, kunt u ervoor kiezen aan te geven dat, zolang u niet naast cliënt zit tijdens het politieverhoor, uw cliënt zich bij alle vragen op zijn zwijgrecht zal beroepen. Om uw argument kracht bij te zetten kunt u de argumentatie van het EHRM gebruiken, zoals in kaart gebracht in dit onderzoeksrapport. Gelet op de eventuele cultuuromslag op politiebureaus, zou het goed zijn als dergelijke eerste stappen gezet zouden worden.

Literatuur- en jurisprudentielijst

1 Literatuur

Adviescommissie Strafrecht

Adviescommissie Strafrecht, *Preadvies wetsvoorstellen rechtsbijstand en politieverhoor*, Amsterdam: Adviescommissie Strafrecht 2014.

Blom 2011

T. Blom, *Redenen verzuimd tijdens het politieverhoor*, Amsterdam: Vossiuspers UvA 2011, 1e druk.

Bockstaele, Devroe en Ponsaers 2011

M. Bockstaele, E. Devroe, P. Ponsaers, *Salduz – Bijstand van advocaten bij verhoren*. Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.

Bockstaele, Ponsaers 2015

M. Bockstaele, P. Ponsaers, *Salduz Plus. Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48/EU*, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu 2015.

Borgers 2009

M. Borgers, *Een nieuwe dagenraad voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

Cleiren 2001

C.P.M. Cleiren, *Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs*, Universiteit Leiden 2001.

Corstens 2011

G.J.M. Corstens, bewerkt door M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, 7^e druk.

Crijns 2014

J. Crijns, 'Straf(process)recht. Recht op rechtsbijstand tijdens politieverhoor', *Mr.* 2014.

De Hert, Decaigny en Weis 2009

P. de Hert, T. Decaigny en K. Weis, Het arrest Salduz dwingt tot aanpassing verhoor, *Vigiles*, Tijdschrift voor Politierecht: 2009.

De Hert en Weis 2009

P. de Hert en K. Weis, *Post-Salduz-rechtspraak blijft komen*, Juristenblad, 2009, afl. 185, 11.

De Swart 2010

A. de Swart, *Update Salduz-doctrine. Toch nog een raadsman bij het politieverhoor? Part II*, Nederlands Juristenblad, 2010, afl. 42.

Decaigny 2010

T. Decaigny, *De bijstand van een advocaat bij het verhoor*, T. Strafr., 2010, afl. 1, 6.

Decaigny en De Hert 2010

T. Decaigny en P. de Hert, *EHRM doorkruist Salduz discussie senaatscommissie Justitie*, Juristenkrant, 2010, afl. 216,1.

Inbau, Reid, Buckley en Jayne 2004

F.E. Inbau, J.E. Reid, J.P. Buckley en B.C. Jayne, *Criminal interrogation and confessions. Fourth edition*, Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2004.

Judex

Judex, *Vanaf welk moment heb ik recht op een advocaat?*, te raadplegen via <http://www.judex.nl/>

Kronenberg en De Wilde 2015

M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, 6^e druk.

Latoir en Stevens 2009

G. Latoir en J. Stevens, *Recht op aanwezigheid van de advocaat bij het politieverhoor bevestigd door EHRM*, Ad Rem, 2009, afl. 2.

Nederlandse Orde van Advocaten

Nederlandse Orde van Advocaten, *Leidraad advocaat bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

Nederlandse Orde van Advocaten

Nederlandse Orde van Advocaten, *Protocol raadsman bij politieverhoor*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

Nederlandse Orde van Advocaten

Nederlandse Orde van Advocaten, *Strafpiketregeling*, te raadplegen via <http://www.advocatenorde.nl/>

Politie

Politie, *Aanhouding*, te raadplegen via <http://www.politie.nl/>

Rechtspraak

Rechtspraak, *Recht op advocaat tijdens politieverhoor vanaf 1 maart*, 22 december 2015, te raadplegen via <http://www.rechtspraak.nl/>

Reijntjes 2009

J.M. Reijntjes, *Nederlandse Strafvordering*, Deventer: Wolters Kluwer 2009, 11e druk.

Rijksoverheid 2014

Rijksoverheid, *Besluit inrichting en orde politieverhoor*, 13 februari 2014, te raadplegen via <http://www.rijksoverheid.nl/>

Rijksoverheid 2014

Rijksoverheid, *Recht op bijstand van raadsman tijdens politieverhoor*, 13 februari 2014, te raadplegen via <http://www.rijksoverheid.nl/>

Spronken 2009

T. Spronken, *Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor*, Nederlands Juristenblad, 2009, afl. 2.

StudyTube

StudyTube, *Salduz t. Turkije*, te raadplegen via <http://www.studytubelaw.nl/>

Tweede Kamer der Staten Generaal

Tweede Kamer der Staten Generaal, *Wetsvoorstel 34157*, te raadplegen via <http://www.tweedekamer.nl/>

Universiteit van Amsterdam, 2012

Universiteit van Amsterdam, *Conceptwetsvoorstel 'Rechtsbijstand en Politieverhoor'*. Een noodzakelijk wetsvoorstel kritisch getoetst, 2012, te raadplegen via <http://www.uva.nl/>

Vanderhallen 2011

M. Vanderhallen, *De driehoeksverhouding anno 2011: de advocaat, de verhoorder en hun 'cliënt'*, 16 juni 2011, PIVO, Provinciehuis Leuven.

Vanderhallen 2014

M. Vanderhallen, *Toga's in de verhoorkamer. De invloed van rechtsbijstand op het politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014.

Vanderhallen, Jong, De Nelen en Spronken 2014

M. Vanderhallen, A. Jong, H. de Nelen, T Spronken, *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

Verhoeven en Stevens 2013

W.J. Verhoeven, L. Stevens, *Rechtsbijstand bij politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma 2013.

2 *Regelgeving en parlementaire stukken*

Besluit inrichting en orde politieverhoor

Besluit van houdende implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294) (Besluit inrichting en orde politieverhoor)

Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 2.

Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 3.

Kamerstukken II 2014/15, 34159, nr. 2.

Richtlijn 2013/48/EU

Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013, betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU 2013, L 294*).

Stcrt. 2010, 4003.

3 *Jurisprudentie*

EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, *NJ* 2009, 215 (*Panovits/Cyprus*).

EHRM 13 oktober 2009, nr. 7377/03, *LJN* BK5781 (*Dayanan vs/Turkije*).

EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, *LJN* BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

EHRM 24 oktober 2013, nrs. 62880/11, 62892/11, 62899/11 (*Navone e.a./Monaco*).

EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, *NJB* 2009, 1994 (*Pishchalnikov/Rusland*).

EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, *NJ* 2009, 214 (*Salduz/Turkije*).

EHRM 28 juni 2011, nr. 4429/09 (*Sebalj/Kroatië*).

EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/ Polen*).

Hof 17 juli 2014, *ECLI:NL:GHAMS:2014:2972*.

HR 16 april 2013, *NJ* 2013, 310.

HR 17 november 2009, *ECLI:NL:HR:2009:BI2315*.

HR 2 oktober 1979, *NJ* 1980, 243.

HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

HR 29 september 2015, ECLI:NL:PHR:2015:1996.

HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079.

HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 349.

HR 30 maart 2004, *NJ* 2004, 376.

HR 7 februari 2012, *NJ* 2012, 115.

HR 7 juni 2011, *NJ* 2011, 375.